

Latin Amerika'da Kadın Hareketi ve Toplumsal Dönüşüm: Otoriter Yönetimlere Karşı Feminist Mücadelenin İmkânları

Esra Akgemci, Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID: 0000-0003-4119-2443

E-Posta: esra.akgemci@selcuk.edu.tr

Özet

Latin Amerika'da son dönemde hızla yükselen feminist mücadele, bölgedeki toplumsal dönüşüm süreçlerinde etkin rol oynamaktadır. Özellikle de son dönemde giderek artan kadın cinayetlerini protesto etme amacıyla ilk kez 3 Haziran 2015'te Arjantin'de gerçekleşen *Ni Una Menos* (Bir Kadın Daha Eksilmeyeceğiz) eylemlerinin sağladığı dinamizm, Latin Amerika'nın birçok ülkesinde kürtajın yasallaşmasını sağlayan *Marea Verde* (Yeşil Dalga) hareketinin gelişimi için zemin hazırlamıştır. Feministlerin toplumsal adalet talebi, bu süreçte kürtaja ilişkin kamusal tartışmalarda belirleyici rol oynamış, Latin Amerika ülkelerinde geleneksel olarak tabu kabul edilen kürtaj meselesini siyasetin merkezine taşımıştır. Latin Amerikalı feministler hem toplumsal cinsiyet temelinde gündelik hayat ve kamusal mekânın anlamını sorgulamaya hem de devleti dönüştürmeye yönelik bir mücadele yürütmektedir. Bu çok yönlü mücadele, feministlerin askerî rejim döneminde militerleşmeye karşı direnişte ön saflarda yer almalarını sağladığı gibi bugün de yükselen otoriter rejimlere karşı kapsamlı bir hareket inşa etmelerini mümkün kılmaktadır. Makalenin temel argümanına göre, 2019 protestolarının ana hattını oluşturan müesses nizam karşıtlığı ve yeni-muhafazakâr ideolojiye karşı direniş, kadın hareketinin ortak bir mücadele ekseninde mobilize olmasını sağlamış, böylelikle 2015'ten bu yana *Ni Una Menos* ve Yeşil Dalga hareketleriyle kendini gösteren örgütlü kadın gücü, Latin Amerika solunun yeniden yükselmesinde başat rol oynamıştır. Bu doğrultuda makalede, kadın hareketinin 1980'lerden günümüze *karşılaşmalar* (*encuentros*) adlı ulusaşırı forum geleneği temelinde inşa ettiği kolektif kimlik ve bu kimlikle edindiği siyasal olanı belirleme gücü, bölgede solun yeniden yükselmesini mümkün kılan toplumsal dönüşüm sürecinin temel dinamiklerinden biri olarak ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Latin Amerika feminizmleri, *Encuentros*, *Ni Una Menos*, Yeşil Dalga, 2019 Protestoları.

Women's Movement and Social Transformation in Latin America: The Possibilities of Feminist Struggle against Authoritarian Rule

Abstract

The feminist struggle, which has grown considerably in Latin America in recent years, plays an active role in the social transformation processes in the region. In particular, the dynamism provided by the *Ni Una Menos* (Not One [woman] Less) protests, which took place for the first time in Argentina on June 3, 2015, to protest the increasing murders of women in the recent period, has prepared the ground for the development of the *Marea Verde* (Green Wave) movement, which has legalized abortion in many countries of Latin America. Feminists' demand for social justice has played a decisive role in public debates about abortion in this process, bringing the issue of abortion, which is traditionally considered taboo in Latin American countries, to the center of politics. Latin American feminists are engaged in a struggle both to question the meaning of everyday life and public space based on gender and to transform the state. This multifaceted struggle enables feminists to be at the forefront of resistance to militarization during the military regime, and today makes it possible for them to build a comprehensive movement against the rising authoritarian regimes. According to the main argument of the article, the anti-establishment view and the resistance against the neoconservative ideology that formed the main line of the 2019 Protests enabled the women's movement to mobilize on the axis of a common struggle so that the organized women's power that manifested itself with the *Ni Una Menos* and Green Wave movements since 2015 played a dominant role in Latin America's "second pink tide". Accordingly, in the article, the collective identity that the women's movement has built based on the tradition of *encuentros* (transnational forums) from the 1980s to the present day and the power to determine "the political" acquired through this identity will be discussed as one of the basic dynamics of the social transformation process that has made possible the re-emergence of the left in the region.

Keywords: Latin American feminisms, *Encuentros*, *Ni Una Menos*, Green Wave, 2019 protests.

Giriş

Kadın hareketi, dünyadaki en kapsamlı toplumsal hareketlerden biridir. Pek çok heterojen grubu, aktörü, perspektifi, politikayı içinde barındıran bu kapsayıcılık, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı mücadelenin farklı alanlarda sürdüğü ve direnişin hayatın her alanına yayıldığı bir sürece işaret eder. Bu sürecin kendine özgü zorluklarla, çelişkilerle, gerilimlerle, iniş çıkışlarla dolu olması

kaçınılmazdır. Sömürgecilik döneminden itibaren güçlü toplumsal hareketlere ev sahipliği yapan Latin Amerika'da, tüm bu zorluklara rağmen feminizm(ler) in toplumsal adalet ve eşitlik mücadelesi açısından büyük bir potansiyel doğurduğunu söyleyebiliriz. Özellikle 1980'lerden itibaren feminist politikayı şekillendiren *karşılaşmalar (encuentros)* adlı ulusaşırı forum geleneği, feminizm içindeki çeşitliliklerin bastırılmadan sürekli olarak tartışmaya açık tutulmasını sağlamıştır. Bu durum, hem Latin Amerika feminizmlerinin farklı mücadelelerle eklenmesi için daha fazla alan ve imkân sağlamış hem de bütün demokratik taleplerin eklenildiği ulusaşırı bir direniş hattının şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

Kapsamlı olmasının yanı sıra kadın hareketinin bir diğer önemli özelliği, çok katmanlı olmasıdır. Yine Latin Amerika örneğinde hem siyasal mücadele alanını genişletmeye hem de özerk kamusal alanlar yaratmaya yönelik feminist politikaların karşılığını görmek mümkündür. Öncelikle, son otuz yılda on iki ülkede (Arjantin, Bolivya, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Guyana, Honduras, Kosta Rika, Meksika, Panama, Paraguay, Peru ve Uruguay) feministlerin çabalarıyla kabul edilen toplumsal cinsiyet kotaları sayesinde Latin Amerika, kadınların siyasette en yüksek temsil oranına sahip olduğu bölgelerden biri haline gelmiştir (Baldez, 2012: 327). Diğer yandan devletten, siyasi parti ve kurumlardan özerk olarak tabandan gelişen kadın hareketlerinin pratikleri, daha geniş kapsamlı bir toplumsal ve kültürel dönüşüme yöneliktir. 1960 ve 1970'lerde askerî rejim dönemi, feminist mücadelenin şekillenmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Faşist cuntaların komünizme karşı 'Kırlı Savaş' yürüttüğü bu dönemde kadınlar, gerilla hareketleri içinde önemli rol oynamıştır. Özellikle Arjantin ve Şili'de kadın hareketi, demokrasiye geçişi sağlayan en önemli toplumsal aktör olmuştur. Bu süreçte bazı kadınlar sol hareketten özerk bir feminist hareket geliştirmenin önemine işaret ederken bazıları da kadınların sol hareket içinde kalmaları ve burada güçlenmeleri gerektiğini savunmuştur. Bu iki farklı görüş, 1980'lerin ortalarından itibaren demokrasiye geçiş sürecinde Feministler/Özerkler (*Feministas/Autónomas*) ve Politikler/Kurumsallar/Militanlar (*Políticas/Militantes*) olarak anılan iki hattın şekillenmesine yol açmıştır. 1990'lar boyunca bu iki hat iyice ayrılmaya başladıysa da ulusaşırı forumlar geleneği sayesinde ikisi arasında daimi iletişime ve etkileşime imkân tanıyan temel bir alan inşa edilmiştir. Latin Amerikalı feminist aktivistler, günümüzde yükselen otoriter yönetimlere karşı hem toplumu hem de devleti dönüştürmeyi hedefleyen, böylelikle Gramsci'ci anlamda hegemonya tesisine olanak veren bir direniş örgütleyebilmelerini, bir araya gelmelerini sağlayan söz konusu etkileşim alanına borçludur.

Bugün kadın hareketinin bölge genelinde politik bir güç olarak yükselmesini sağlayan faktörleri anlayabilmemiz için öncelikle Latin Amerika feminizmlerinin kendine özgü gelişim süreçlerini incelememiz gerekir. Her şeyden önce sömürgecilik mirası, Latin Amerika feminizmlerinin şekillendiği en temel zemindir. Latin Amerika’da üç yüzyılı aşan sömürgecilik boyunca yerlilerin marjinalize edilmesi ve Afrikalıların köleleştirilmesi, bugün bile geçerliliğini koruyan bir etnik hiyerarşiye yol açmıştır. Buna göre Avrupa’da doğmuş beyazlar (*peninsulares*) en tepededir. Bunu Amerika’da doğmuş beyazlar (*creole*) ve beyazlarla yerlilerin melezleri (*mestizo*) izler. En aşağıda ise yerliler, siyahlar ve siyah-beyaz melezleri (*mulatto*) ile yerli-siyah melezleri (*zambo*) yer alır. Neredeyse kast sistemini andıran, sınıfsal ve etnik ayrımcılığa dayalı toplumsal eşitsizliklerin kesiştiği böylesine hiyerarşik bir düzende, patriyarkadan (*despatriarcalización*) ve sömürgecilikten özgürleşme (*descolonización*) süreçleri birbirinden ayrı düşünülemez. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada sömürgecilığe karşı gelişen kadın mücadelesi, Latin Amerika’da radikal toplumsal dönüşüm süreçlerinde gelişen kadın hareketleri için her zaman referans olmuştur. Sömürgecilik döneminin ardından da eşitsizlik, ırkçılık ve cinsiyetçiliğe yol açan yapılar iç içe geçerek büyümeye devam ettiğinden ekonomik ve kültürel talepler birbirine bağlı olarak gelişmiş, bu da dışlanmış kesimleri bu talepler ekseninde birlikte mobilize etmiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde askerî rejimlere karşı direniş, farklı toplumsal sınıflardan kadınları bir araya getirmiş, bu mücadele içinde kimlik ve sınıf eksenli siyaset iç içe girmiştir.

Ne var ki Latin Amerikalı kadınlar, 1950’lerden bu yana devrimci hareketler ve sol partilerdeki deneyimlerine dayanarak, dekolonizasyon sürecinin ve anti-emperyalist mücadelenin kendiliğinden kadınları özgürleştirmeyeceğini, cinsiyetçiliğin sadece sömürgecilikten kaynaklanmadığını da idrak etmiştir. Bu açıdan genellikle ‘beyaz adam’ ile ilişkilendirilen maçoçluk/maçizm (*machismo*) kavramı da yeniden tartışmaya açılmıştır. Buna göre, sert, kaba, şovenist erkeklik tavrı, farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlarda farklı biçimler olsa da evrensel bir olgudur ve (kavramın ilk kullanıldığı şeklinde olduğu gibi) İspanyol sömürgecilerinin Avrupa’dan (bilhassa Akdeniz kültüründen) taşıdıkları bir unsurdan ibaret değildir. Bozgan (2020: 207), *machismo*’nun “erkek adam ahlâkına” dayalı bütün bir sisteme işaret ettiğini vurgular.

Machismo, eril tahakküm, cinsel güç ve saldırganlık üzerine kurulu, abartılı bir maskülenlik anlayışı olarak tanımlanabilir (Heep, 2014: 104). Latin Amerika toplumlarında sömürgecilğin gelişim sürecinin erken evrelerinde yerleşen *machismo*, ‘erkeklik gururu’ ve ‘şövalyelik/mertlik’ gibi maskülen algı ve

davranış biçimlerini belirleyen önemli bir toplumsal olgudur. Katolik Kilisesi'nin bu süreçteki rolü anlaşılmadan *machismo*'nun toplumsal yapılara nasıl böylesine nüfuz ettiği de anlaşılabilir. Sömürgecilik dönemi boyunca İspanyol Krallığı ile yakın iş birliği içinde olan Katolik Kilisesi, sömürgecilik sistemini meşrulaştırmakla kalmamış, Kral'ın otoritesini dayatan en güçlü kurumsal yapı olmuştur. 'Barbar' olarak görülen yerlilerin 'uygarlaştırılma' sürecinde yerlilerin Hıristiyanlaştırılmaları, melezleştirilmeleri (ya da beyazlaştırılmaları), mülksüzleştirilmeleri ve köylüleştirilmeleri birbirinden ayrı düşünülemez. Bu süreçte Hıristiyanlaştırılan yerli halklar için ideal erkeklik ve kadınlık rollerini belirleyen kilise, pre-kolonyal cinsiyet kimliklerinin yerine *machismo* ve *marianismo*'yu¹ dayatmıştır (Heep, 2014: 104).

Burada özellikle yerli kadınlara dayatılan *marianismo*'yu merkezî bir sömürgeleştirme stratejisi olarak ele almak gerekir. Zira Güney Amerika'nın *And* bölgesinde ve Meksika'da, kadim gelenekleri sürdürmek ve kendi dinlerini muhafaza etmek için direnenler esas olarak kadınlar olmuştur (Federici, 2020: 327). Peru ve Meksika başta olmak üzere bölgedeki yerli kadınların Avrupa'daki cadı avlarında olduğu gibi taşlara, dağlara ve pınarlara tapınmakla, şifalı bitkiler kullanmakla ve balmumundan heykel yapmakla suçlanmaları ve soykırıma varan saldırılara maruz kalmaları tam da bu yüzdendir (Federici, 2020: 326). Kilise, yerli kadınlara dayattığı *marianismo* ile birlikte *And* yerlilerin Tanrıçası olan Doğa Ana'nın (*Pachamama*) yerine Meryem Ana'yı koymaya çalışmıştır (Heep, 2014: 104). Böylelikle yerlileri doğadan ve doğa ile ilişkili spiritüel geleneklerinden ve dinlerinden koparmayı hedeflemiştir. Ayrıca kadınların sadece eş ve annelik rollerini benimsemeleri, kadınların yeniden üretimdeki işlevleri üzerindeki denetimlerine son verecek ve daha baskıcı bir ataerkil rejimin gelişimi için zemin hazırlayacaktır. Federici'ye göre (2020: 28), Avrupa ve Amerika'daki cadı avlarının arkasındaki temel dinamik budur.

Latin Amerika'da kilise tarafından desteklenen *machismo* ve *marianismo*, toprağın ve doğal kaynakların yağmalandığı ve sömürüldüğü, kapitalizme geçişin temellerinin atıldığı ve ağır bir kitlesel yoksullaşma sürecinin yaşandığı tarihsel koşullarda biçimlenmiştir. Bu koşullara direnen kadınlar, yerliler, topraksız köylüler gibi marjinalleştirilmiş toplumsal kesimler, tüm ayrımcılık biçimlerine karşı birlikte mücadele etmiş ve böylelikle Latin Amerika'da hem sınıfsal hem de etnik ve kültürel karakteri güçlü toplumsal hareketler doğmuştur (Utar, 2020: 178). Kadınların bu süreçte işçi hareketi ve yerli hareketi içinde verdikleri mücadele de Latin Amerika'daki kadın hareketine kendine özgü bir karakter kazandırmıştır.

Bugün, bölgedeki toplumsal dönüşüm süreçlerinde kadınlar etkin rol oynamaya devam etmektedir. Özellikle de son dönemde giderek artan kadın cinayetlerini protesto etme amacıyla ilk kez 3 Haziran 2015'te Arjantin'de gerçekleşen Bir Kadın Daha Eksilmeyeceğiz (*Ni Una Menos*) eylemlerinde ve Latin Amerika'nın birçok ülkesinde kürtajın yasallaşmasını sağlayan Yeşil Dalga (*Marea Verde*) hareketinde yine *machismo*'ya ve *marianismo*'ya karşı başkaldırıyı görmek mümkündür. Feministlerin toplumsal adalet talebi, bu süreçte kürtaja ilişkin kamusal tartışmalarda belirleyici rol oynamış, Latin Amerika ülkelerinde Katolik Kilisesi'nin etkisinden dolayı tabu kabul edilen kürtaj meselesini siyasetin merkezine taşımıştır. Günümüzde kürtaj, Latin Amerika'daki feministler için temel mesele olmaya devam etmekte ve kadın hareketinin hem siyasi ve kurumsal hem de özerk ve anti-kurumsal katmanlarını bir araya getiren temel bir zemin oluşturmaktadır.

Bu makalede, kadın hareketinin inşa ettiği kolektif kimlik ve bu kimlikle edindiği siyasal olanı belirleme gücü, bölge genelinde solun yeniden yükselmesini mümkün kılan toplumsal dönüşüm sürecinin temel dinamiklerinden biri olarak ele alınacaktır. Makalenin temel argümanına göre, 2019 protestolarının ana hattını oluşturan müesses nizam karşıtlığı ve yeni-muhafazakâr ideolojiye karşı direniş, kadın hareketinin askerî rejim döneminden sonra bir kez daha ortak bir mücadele ekseninde örgütlenmesini sağlamış, böylelikle 2015'ten bu yana *Ni Una Menos* ve Yeşil Dalga hareketleriyle kendini gösteren örgütlü kadın gücü, Latin Amerika solunun yeniden yükselmesinde başat rol oynamıştır. Makalede Latin Amerika'da feminist mücadelenin gelişimi, bölgedeki politik ve sosyoekonomik dönüşüm süreçleriyle paralel olarak ele alınacaktır. İlk bölümde sömürgecilik döneminden itibaren feminizmin tarihsel ve bölgesel kökenleri, ikinci bölümde ise 1980'lerden günümüze kadar kadın hareketinin ulusaşırı ölçekte gelişimi ele alınacaktır. Son olarak, üçüncü bölüm, *Ni Una Menos* ve Yeşil Dalga hareketlerinden 2019 protestolarına giden süreçte feminizmin toplumsal dönüşüm için sağladığı altyapının kendine özgü temellerini incelemeye yöneliktir.

Tarihsel Arka Plan: Latin Amerika'da Feminist Mücadeleyi Şekillendiren Akıntılar

Latin Amerika'da feminizm, çoğunlukla öne sürüldüğü gibi Batı'dan 'ihraç edilmiş' değil, kendine özgü tarihsel ve toplumsal kökenleri olan bir siyasal ideoloji olarak ele alınmalıdır (Miller, 1991). Bu kökenleri anlayabilmek için feminizmin dalgalar halinde geliştiğini öne süren ABD merkezli tarih anlatısını aşmak gerekir. Miller'a göre (1991), birinci ve ikinci dalga feminizm arasında yapılan ayırım, Latin Amerika örneklerine tam olarak uymamaktadır. Örneğin, eğer

birinci dalga feminizmi kadınların seçme hakkı kazanmalarıyla ilişkilendirsek Latin Amerika'da ilk dalganın Batı'dan farklı olarak 1950'lerin sonlarına kadar durulmadığını görürüz.

Bu noktada Aksu Bora'nın (2020) feminist tarih yazımında kullanılan dalga metaforu üzerine eleştirilerini hatırlamak gerekir. Bora'ya göre (2020: 507), feminizmin dalgalar halinde ilerlediği anlatısı, feminist tarihin tek boyutlu, yüzeysel ve eksik algılanmasına yol açmaktadır. Bu da feminizmin farklı toplumsal ve tarihsel bağlamlarda aldığı farklı biçimleri anlamamızı güçleştirir. Bora (2020: 511), bunun yerine akıntı metaforunu önerir: "kimyası ve formu hem kaynağıyla hem içinden geçtiği coğrafyayla belirlenen" akıntılar, toplumsal bağlamı yakalamada daha elverişli olabilir. Latin Amerika'daki feminist tarih anlatısı açısından da feminizmi dalgalara göre dönemlere ayırmak yerine bölgenin kendine özgü akıntılarını tespit etmek daha anlamlı olacaktır. Böylelikle birbirini peşi sıra izleyen ve kırılmalara işaret eden dalgaların yerine sırayla ya da eşzamanlı olarak farklı kanallardan ilerleyen akıntılar, kadın hareketlerinin gelişimindeki süreklilik ve etkileşim unsurunu daha iyi ortaya koyacaktır.

Benzer şekilde, Demet Gülçiçek (2022: 117), kadın hareketlerini "küçükük büyüük, nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayan, renkleri birbirine karışmış bir yumak" olarak ele alır. Akıntıyı ya da yumağın ipelerini oluşturan kadın hareketlerinin tarihini yazarken hangi grupların ve hareketlerin feminist olarak tanımlanabileceğini tespit etmek, Gülçiçek'in de belirttiği gibi başlı başına bir meseledir. Geçmişte "günümüzün feminizmine yakın" örnekler aramanın ve dünden bugüne bir süreklilik kurmaya çalışmanın sınırlarına dikkat çeken Gülçiçek (2022: 118-119), böyle bir bakış açısının kadın hareketlerinin hem kendi içindeki müzakerelerini hem de kadın gruplarının başka gündemlere eklenme biçimlerini iskalayabileceğini belirtir. Latin Amerika feminizmleri söz konusu olduğunda tam da bu iki unsurun kendine özgü bir bölgesel dinamik oluşturduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla kadın hareketlerini 'feminist' ve 'feminist olmayan' şeklinde kategorize etmeye çalışmak yerine bir bütün olarak feminizmi besleyen, kimi zaman kendi içinde çeşitlenen kimi zaman da başka sulara karışan temel akıntıları izlemeye çalışacağım.

Bu makalede, Bora'nın önerdiği metaforun hakkını verebilecek bir analiz yapma imkânım olmasa da Latin Amerika'da sömürgecilikten (birinci dalgaya denk gelen) süfrajete kadar gelişen, tespit edebildiğim kadarıyla dört temel akıntıya dikkat çekmek istiyorum: (1) 17. yüzyıldan itibaren edebi eserlerle erkeklere meydan okuyan kadınların oluşturduğu akıntı, (2) 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürgeciliğe karşı mücadele eden kadınların meydana getirdiği

akıntı, (3) 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ezilen kadınların mücadelesi ile şekillenerek 20. yüzyılın başlarında ulusal ve uluslararası sosyalist kadın hareketleriyle bağ kuran akıntı ve (4) yine 20. yüzyılın başlarından itibaren Meksika Devrimi'nin etkisiyle eğitim hakkı ekseninde gelişen akıntı. Bu akıntılar elbette birbirinden bağımsız değildir, biri bitmiş ve yerini diğerine bırakmış da değildir. Kendilerine özgü gündemlerinden dolayı ayrı kollardan aksalar da kimi zaman birleşen ve birbirinden beslenen akıntılar halindedir. Feminizm içinde gelişen çeşitliliklerin bastırılmadan ayrı kollardan ilerlemesi halinde feminist mücadelenin diğer toplumsal hareketlerle eklemlenmesi için açılacak kanallar da böylelikle daha görünür olacaktır.

Latin Amerika'da feminist mücadeleyi şekillendiren akıntıların temel kaynaklarını tespit etmek kolay değildir. Ancak sömürgecilik döneminden itibaren bazı izlere rastlanabilir. Meksikalı yazar Francesca Gargallo'nun derlediği iki ciltlik Latin Amerika'da feminist düşünce antolojisinde (2010 a,b), bölgede feminist düşüncenin gelişimine katkı sağlayan ilk örnekler arasında 17. ve 18. yüzyıla ait eserler bulunabilir. İspanyol Altın Çağı'nın en önemli şairlerinden biri olarak kabul edilen Meksikalı rahibe Juana Inés de la Cruz'un (1648- 1695) kadına dayatılan tahakkümü sorguladığı şiirleri, bu eserlerin önde gelenlerindedir. Sor Juana olarak bilinen Juana Inés de la Cruz, eğitim alabileceği tek yer olduğu için manastıra kapanmış ve Yeni Dünya'da kadınların eğitim alması gerektiğini ilk savunulardan olmuştur. Eserleri, birçok düşünür tarafından protofeminist² olarak kabul edilmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki protofeminist tanımlaması, tam da Gülçiçek'in (2022: 124) değindiği "geçmiş şimdi-merkezci bir şekilde asimile etme potansiyeli" taşır. Bu makale açısından Sor Juana'yı kadın hareketi tarihinin bir parçası yapan, onun direnişçi kişiliğinden ya da eserlerinin feminist niteliğinden ziyade o dönemde kadınların sesini duyurabilmesi için açtığı alandır. Nitekim en ünlü şiirlerinden biri olan "Ahmak erkekler" (*Hombres necios*), kadınları hor gören erkeklere meydan okuması açısından önem taşır³ (Gargallo, 2010a: 82-83). Bununla birlikte, Portekiz dilinde roman yazan ilk Brezilyalı olan Teresa Margarida da Silva e Orta'nın (1711- 1793) 1752'de Portekiz'de yayımlanan romanı *Diófanes'in Maceraları* (*Aventuras de Diófanes*) da kadınların azmini ve zekâsını öne çıkarması açısından önemli bir eserdir. Bu eserlerle ortaya çıkan edebi akıntı, belki de en çok kabaran ve diğer akıntıları da sürekli olarak besleyen güçlü bir kaynak oluşturur. Özellikle Soğuk Savaş'ın etkisiyle Latin Amerika'da 1950'lerden 1970'lere kadar feminist akıntıların yeraltına indiği ve kadın hareketinin sönümlendiği yıllarda bu edebi akıntı güçlenmiş, kadınlar seslerini şiirler, romanlar ve öyküler aracılığıyla duyurmuştur. Venezuelalı yazar Antonia Palacios'un *Ana Isabel, una niña decente* (*Ana Isabel, edepli bir kız*, 1949), Meksikalı yazar Rosario Castellanos'un *Balún-Canán* (1957)

ve Kolombiyalı yazar Albalucía Ángel'in *Estaba la pájara pinta sentada en el verde limon* (Yeşil limonun üzerindeki benekli dişi kuş, 1975) adlı eserleri örnek olarak verilebilir (Gargallo, 2004: 98).

Bununla birlikte, Latin Amerika feminizmlerinin kökenleri, Sor Juana ve Teresa Margarida gibi 'beyaz kadınlarla' sınırlı değildir. Yazılı olmasa da sözlü gelenek kültürüyle nesilden nesle aktarılan yerli kadınların anti-kolonyalist düşünceleri ve eylemleri, Latin Amerika'da feminizmin 1960 ve 1970'lerde köklü bir düşünce olarak yerleşmesini sağlayan bir diğer akıntı olarak ele alınabilir. Özellikle de 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürgecilğe karşı gelişen yerli isyanlarında kadınların da erkeklerle birlikte ön saflarda yer aldığı görülür. Peru'da Micaela Bastidas Puyucahua (1744-1781), kocası Túpac Amaru II ile birlikte, Bolivya'da ise Bartolina Sisa (1750-1782), kocası Túpac Katari ile birlikte isyana önderlik eden ve bağımsızlık mücadelesinin sembolleri haline gelen yerli kadınlardandır. Diğer yandan 18. yüzyılın sonlarında yaşamış, siyah bir kadın lider olan Baraúnda'nın cinsiyetçilik ve sömürgecilik karşıtı söylemleri, günümüzde hâlâ Honduras ve Belize'deki Garífuna⁴ halkının destanlarında ve türkülerinde yaşamaya devam etmektedir (Gargallo, 2010a: 12-13).

Latin Amerika'nın feminist tarih anlatılarında öne çıkan, 19. yüzyıldaki bağımsızlık mücadeleleri sürecinin 'protofeminist ulusal kahramanları'na da bu noktada değinmek gerekir. Hem bağımsızlık mücadelesine katkılarıyla hem de kadın hakları savunularıyla Manuela Sáenz (1797-1856) ve Leona Vicario (1789-1842), sırasıyla Ekvador ve Meksika'daki bağımsızlık savaşının en önemli figürleri arasında yer alır. Ne var ki Sáenz ve Vicario, ulus-inşa sürecinin sembollerine dönüşmüş ve feminist fikirlerinden çok aşk ilişkileriyle anılmışlardır. Bir dönem 'kurtarıcı' lakaplı Sımón Bolívar'la ilişkisi olan Manuela Sáenz, onu ölümden kurtardığı için 'kurtarıcının kurtarıcısı' (*la libertadora del libertador*) olarak, Leona Vicario ise politikacı kocası Andrés Quintana Roo'nun 'sadık eşi' olarak yüceltilmiştir. Cortés'e göre (2014), bağımsızlık döneminin bu iki 'kadın kahramanı' ile ilgili melodram türünde çekilen filmler ve yazılan romanlar, Sáenz ve Vicario'yu basmakalıp karakterlere dönüştürmüştür. Bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele bağlamında ele alınmayan 'kahraman kadın' figürünün feminist akıntıların sularına karışmadığının göstergesidir.

19. yüzyılın ilk feministleri arasında, Fransız bir anneye Perulu bir babanın kızı olarak dünyaya gelen ve proleter bir kadın olarak kadın hakları ile işçi hakları arasında köprü kurmaya çalışan Flora Tristán'ın (1803-1844) ayrı bir yeri vardır. Tristán, 1832-34 yılları arasında yaptığı Peru yolculuğu sırasında gözlemlediği yerli kadınların durumunu 1838'de yayımlanan *Pérégrinations*

D'une Paria (Bir Paryanın Gezileri) adlı eserinde aktarmış ve tüm kadınları kapsayan bir dayanışma ağı kurulmasını önermiştir (Tekeli, 1988: 91). Modern feminizmin kurucularından biri olarak anılan Tristán, aynı zamanda sosyalizmin de öncülerindedir. 1840'ta (Engels'ten üç yıl önce) İngiltere'ye giderek işçilerin yaşam koşullarını incelemiş ve işçilerin kurtuluşunun kendi çabalarıyla mümkün olacağını savunmuştur (Tekeli, 1988: 91). "Erkeklerin en ezilmesinin bile karısını ezebileceğine" dikkat çeken Tristán'a göre "proleterin proleter" olan kadınların kurtuluşu, kadınların da erkekler gibi her alanda özgürce karar almalarını sağlayacak bir süreçle mümkün olabilecektir (Tekeli, 1988: 91). İleride görüleceği gibi, Flora Tristán'dan Clara Zetkin'e bağlanacak uluslararası bir akıntı, Latin Amerika'da da büyücek ve güçlenecektir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Latin Amerikalı kadınların üç temel gündemi vardı: Seçme hakkı, çalışma hakları ve eğitime erişim hakkı (Shayne, 2007: 1685). Özellikle eğitim hakkı mücadelesi, feminist akıntıya dinamizm kazandıran en temel unsur olarak öne çıkıyordu. Eğitim hakkının savunucuları, esas olarak Arjantin'den Meksika'ya Guatemala'dan Ekvador'a kadar birçok ülkede feminist fikirleri dergi ve gazeteler aracılığıyla yaymaya çalışan aktivist kadınlardı. Arjantinli yazar ve gazeteci Juana Paula Manso (1819–1875), Brezilya'da, 1852-1854 arasında Latin Amerika'nın ilk feminist gazetesi olan *Kadınların Gazetesi*'ni (*O Jornal das Senhoras*) çıkardı. Bu gazetede kadın özgürleşmesi üzerine yazı dizileri hazırlayan Manso, kadınların eşitsizliğe maruz kaldıklarının bilincine varabilmeleri ve kendilerine ait bir alan açmalarının gerekliliğine ikna olmaları için mutlaka eğitime erişmelerinin şart olduğunu savunuyordu (Gargallo, 2010a: 249-250). Benzer şekilde Meksika'da kadın hareketinin öncülerinden Cristina Farfán (1846-1880) ve Rita Cetina Gutiérrez'in (1846-1908) 1870'de Yucatán'da kurdukları *Ölmez Otu (La Siempreviva)*, yoksul kız öğrencilere seküler eğitim veren ilk kurum oldu. Kurumla aynı adı taşıyan, kurumun resmi yayın organı olan haftalık dergi ise Meksika'da feminist gazeteciliğin gelişmesi için önemli bir adım teşkil etti (Gargallo, 2010a: 260). Bu dönemde yükselen kadın mücadelesinin etkisi belki hemen hissedilmedi ancak mücadele eden kadınların maruz kaldıkları baskı ve saldırılar, örgütlü bir kadın hareketinin gerekliliğini ortaya koydu.

20. yüzyıl boyunca feminizm, uluslararası, ilerici ve barışçıl bir hareket olarak gelişmiş, 19. yüzyılda Amerika kıtasında köleciliğe karşı mücadele ile iç içe geçen kadın hakları savunusu, iki savaş arası dönemde Avrupa'da faşizme karşı direnişin örgütlenmesi temelinde sürdürülmüştür (Gargallo, 2004: 7). Dönemin önde gelen kadın hakları savunucularından Alman politikacı Clara Zetkin'in (1857-1933), 1891'den 1917'ye kadar editörlüğünü yaptığı *Eşitlik (Die*

Gleichheit) dergisi, sosyalist kadın hareketinin en önemli yayın organı haline gelmiştir. 1914 itibarıyla 124 bin abonesi olan dergi, kadın işçilerin sorunlarının ele alınmasında ve özerk bir sosyalist kadın hareketinin örgütlenmesinde kilit rol oynamıştır (Gaido ve Frencia, 2018: 278). Zetkin'in önderliğinde kurulan ve 170 binden fazla işçi kadını kapsayan bu hareket, aynı zamanda 1907'de Stuttgart'ta Uluslararası Sosyalist Kadın Hareketi'nin ilk konferansının düzenlenmesini sağlamıştır. Dünya genelinde bir Emekçi Kadınlar Günü'nün tayin edilmesi önerisi de 1910'da Kopenhag'daki İkinci Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı'nda dile getirilmiştir.

Meksikalı anarşist ve feminist gazeteci Juana Gutiérrez de Mendoza (1875-1942), kadınların kapitalist sistemin dönüşüm sürecine katılarken kendi programlarını belirlemeleri ve kendi kapasitelerini geliştirmeleri gerektiği konusunda Clara Zetkin'le hemfikirdir. Doña Juana olarak bilinen ve Meksika Devrimi (1910-1920) sürecine aktif olarak katılan Juana Gutiérrez de Mendoza'nın Zetkin'le en ufak bir teması olmamasına rağmen benzer görüşleri ileri sürmüş olması dikkat çekicidir (Gargallo, 2010a: 533). Buna göre, kadınlar küresel ölçekte güçlerini ve imkânları birleştirmeli, böylelikle devrim mücadelelerini örgütleyebilecekleri bir zemin kazanmalıdırlar. Doña Juana, Meksika Devrimi sürecinde çıkardığı gazetelerle Porfirio Díaz rejimini eleştirmiş ve devrimin fikrî altyapısına yazılarıyla katkı sağlayan önemli entelektüellerden biri olmuştur.

Meksika Devrimi'nin etkisiyle şekillenen kendine özgü bir feminist akıntıdan da söz edilebilir. 20. yüzyılın başlarında kapitalist tarım işletmelerine karşı toprak ve özgürlük talebiyle ayaklanan köylüler, Díaz'ın 34 yıllık oligarşik diktatörlüğünü yıkmış; ancak yönetimi ellerinde tutmakta ve ele geçirdikleri bölgeler üzerinde kontrol sağlamak zorlanmışlardı. Meksika Devrimi, devrimci bir rejimle sonuçlanmamış, devrim sonrasında yönetici elitler radikalleşen köylüleri yeni rejime bağlamanın bir yolu olarak temel hak ve özgürlükleri tanıyan 1917 Anayasası'nı kabul etmişlerdi. Bu bağlamda, 1910'lardan 1930'lara kadar eğitim sistemi, köylüleri ve geniş halk kitlelerini zapt etmenin ve entegre etmenin temel aracı haline geldi (Vaughan, 1975: 17). Ne var ki aynı süreçte Meksikalı feminist ve sosyalistler de anarşist pedagojiler geliştirerek devrimin özgürleştirici potansiyelini ortaya çıkarmaya çalıştılar. Başka bir ifadeyle eğitim hem devrimciler hem de karşı-devrimciler için hayati öneme sahipti. Bu süreç, sadece Meksika'da değil Latin Amerika'nın geri kalanında da feministlerin eğitim meselesine öncelik vermesini sağladı.

1945 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Şilili şair ve eğitimci Gabriela Mistral'in Meksika Eğitim Bakanı José Vasconcelos'un davetiyle 1922'de Meksika'ya gelişi,

önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Mistral, Meksika'nın devrim sonrası ulus-inşa sürecine eğitim reformuna ilişkin fikir ve öneriyle katkı sunması için davet edilmişti. Ancak Mistral'in pedagojisi, köylü kadınları (*campesinas*) 'ideal vatandaşlar' haline getirmektense ulus-inşa sürecinde kültürel özneler ve bilgi üreticileri olmalarını sağlamaya ve onlara alternatif bir alan açmaya yönelikti. Mistral, Meksikalı köylü kadınlara yönelik pedagojik düşüncelerini, 1923'te yayımladığı *Kadınlar için Konuşmalar (Lecturas Para Mujeres)* kitabında dile getirmiş ve kitapta geniş yer verdiği "Doğa" bölümünde kadınlara evleri dışında yeni bir alan açmıştı. Bu yeni alan, doğaydı (Finzer, 2015: 245). Mistral, kadınlar için bir "çevre ethos'u" oluşturarak hem feminist pedagoji için yol gösterici bir yöntem geliştirdi hem de doğanın ve kadının özgürleşmesini birlikte ele alan ekofeministler için bir referans oldu (Finzer, 2015: 245). Mistral'a göre, kırsal kesimdeki eğitimin amacı, köylü kadınları entelektüel ve pratik olarak toplulukları içinde özne haline getirmek ve dönüştürmek olmalıydı.

Bununla birlikte, Meksika'nın güneydoğusunda yer alan Yucatán eyaletinin, devrim sürecinde iki sosyalist valinin (1915-1918 arasında Salvador Alvarado ve 1922-1924 arasında Felipe Carrillo Puerto) yönetimi altında kadın hareketinin merkezi haline gelmiş olması dikkat çekicidir. Daha önce belirtildiği gibi, Cristina Farfán ve Rita Cetina Gutiérrez'in kurdukları *La Siempreviva*'nın etkisiyle Yucatán, 1870'lerden beri kadın hareketinin güçlü olduğu bir eyaletti. Bununla birlikte sosyalist, ilerici ve seküler iki valinin feministleri aktif olarak desteklemesi harekete ivme kazandırdı. Kadınların kilisenin kontrolünden kurtulmaları, seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları ve eğitim almaları konusunda iki vali hemfikirdi. 1916'da Yucatán'ın başkenti Mérida'da Meksika'nın ilk feminist kongresi düzenlendi, 1923'teki eyalet seçimlerinde Carrillo'nun sosyalist partisinden aday olan üç kadın delege seçildi (Macías, 1978: 289-290).

20. yüzyılın başlarından itibaren Latin Amerika'da kadın hareketi ivme kazanmaya başladı. 1910'da Uluslararası Feminist Kongreleri ilk toplantısını 1910'da Arjantin'de kadın-erkek eşitliği meselesi temelinde gerçekleştirilirken, 1916'da Meksika'da yapılan ikinci toplantıda farklı ülkelerden kadınların sorunları ele alındı (Shayne, 2007: 1685). 1912'de Kolombiyalı kadınlar sivil hakları için protesto gösterileri düzenledi, 1916'da Panama'da ilk feminist kültür merkezi açıldı (Gargallo, 2004: 85). 1924'te Honduraslı feminist eğitmen Visitación Padilla (1882-1960), kadınların eğitim hakkı için mücadele etmek amacıyla *Kültürel Kadın Topluluğu (Sociedad Cultural Femenina)* adlı merkezi kurdu ve 1924'teki iç savaş boyunca Honduras'taki ABD donanmasının varlığını eleştirdi (Gargallo, 2010a: 495). 1928'de Ekvadorlu kadınlar oy hakkı için mücadele ettiler ve 1929'da Ekvador, kadınların oy hakkı kazandığı ilk Latin Amerika ülkesi

oldu. Ekvador'u 1932'de Brezilya ve Uruguay, 1933'te Küba, 1935'te Porto Riko ve 1939'da El Salvador izledi (Rivera-Berruz, 2018). Ne var ki birinci dalga feminizme denk gelen bu süreç, Batı'daki gibi 1930'larda tamamlanamadı, 1950'lerin sonlarına kadar uzadı.⁵

Latin Amerika'da Soğuk Savaş'ın şiddetinin hissedilmeye başladığı 1950'ler, kadınların toplumsal hareketlere ve siyasi partilere aktif olarak katılmaya başladığı, buna karşın kadın hareketinin sönümlendiği ve feminist taleplerin etkin bir biçimde dile getirilemediği yıllar oldu (Gargallo, 2004: 94). Ancak 1950'lileri, akıntının kurumaktansa yeraltına inerek orada biriktiği yıllar olarak tanımlamak daha yerinde olacaktır. Zira birçok araştırmacıya göre, kadınların sol hareketlere katılmaları, Latin Amerika feminizmlerinin gelişmesini sağlayan ana faktörlerden biri olmuştur (Shayne, 2007: 1686; Baldez, 2012: 322). Gargallo'nun belirttiği gibi (2004: 94), 1950-1970 arasında bölgedeki toplumsal mücadeleler içinde kadının görünürlüğü giderek artmış, 1970 ve 1980'lerde askerî rejimlere karşı verilen hem silahlı hem de silahsız devrimci mücadelede kadınlar önemli rol oynamıştır. Kadınların direniş hareketlerine katılmaları, demokrasinin anlamının özel alan-kamusal alan ayrımını aşacak şekilde genişletilmesi ve kadının hapsediği 'özel alan'ın da demokratikleştirilmesi çağrısı için temel oluşturmuştur (Lavrin, 2008: 301). Özellikle El Salvador ve Şili örnekleri, Shayne'nin (2004) 'devrimci feminizm' olarak tanımladığı mücadele açısından dikkat çekicidir. Bu iki ülkede kadınların devrimci hareket içindeki deneyimleri, mevcut toplumsal cinsiyet rol ve davranışlarına kalıcı bir meydan okuma şeklinde gelişmiştir.⁶ Devrimci mücadele sonrasında ise feministler, temel ihtiyaçlarının çoğunun devrimci hareket içinde karşılanmadığını fark etmiş ve daha özerk bir alanda örgütlenmeleri için politik açılımlar yapmaya başlamıştır. Kısacası, devrimci mücadele, feminist bir bilincin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Perulu feminist sosyolog Virginia Vargas (1991, 1992), süfrajlet sonrası Latin Amerika feminizmlerinin gelişimini açıklamak için akıntı⁷ kavramını kullanır. Buna göre hem Peru'da hem de Latin Amerika genelinde feminizm bu süreçte üç akıntı boyunca şekillenmiştir: feminist akıntı, yoksul halk kesimlerinden ve işçi sınıfından (*clases populares*) kadınların oluşturduğu akıntı ve siyasi partilerdeki kadınların şekillendirdiği akıntı.⁸ Öncelikle, feminist akıntı, kadını tahakküm altına alan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı sistemi dönüştürmeye çalışır ve cinsiyetçilikle mücadele temelinde ilerler. İkinci akıntıda yer alan düşük ve sabit gelirli kesimlerden kadınlar, kendilerine dayatılan geleneksel rollerden farklı olan ihtiyaç ve taleplerini karşılamaya, bunun için de kendilerini kamusal alandan koparan rollerin dışına çıkarak yeni bir kamusal alan açmaya ve kolektif

eylem içerisinde bireysel aktivitelerini dönüştürmeye çalışırlar (Vargas, 1991: 9). Peru’da ve Bolivya’da bu akıntıyı, esas olarak gecekondu mahallelerindeki kadınlar, özellikle de madenci direnişini desteklemek için yola çıkan ancak süreç içerisinde daha özerk bir alan kazanan madenci eşleri oluşturmuştur. Vargas’ın tanımladığı bu akıntının, yukarıda değinilen ve kaynağını ezilen kadınların mücadelesinden alan akıntının da devamı niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Vargas (1991: 9), toplumsal adalet ekseninde şekillenen bu akıntının bazı Latin Amerika ülkelerinde insan hakları mücadelesi temelinde geliştiğini belirtir. Arjantin’deki Plaza da Mayo Anneleri, bunun en önemli örneğidir. Bu tarz örgütler feminist bir gündeme sahip olmasalar da askerî diktatörlüklere karşı verdikleri insan hakları mücadelesi ile kadınlara nasıl örgütlenmeleri konusunda yol göstermektedirler (Shayne, 2007: 1687). Safa’ya göre (1990), Plaza da Mayo Anneleri gibi kadına yüklenen geleneksel eş ve anne rollerini sorgulamayan, hatta bu rolleri benimseyerek, bu roller üzerinden hak mücadelesi yürüten kadın hareketleri de uzun dönemde toplumsal cinsiyete ilişkin bir bilincin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Üçüncü akıntı, siyasi partiler ve sendikalar gibi geleneksel kamusal alanlarda ortaya çıkmış ve kadının siyasetteki temsilini artırmaya, yerel ve ulusal düzeyde karar alma mekanizmalarında kadınlara daha çok alan açmaya ve kadın haklarının resmi olarak tanınmasına yönelik bir mücadele yürüten kadınlar tarafından oluşturulmuştur. Vargas (1991: 10), siyasi partili tüm kadınları bu akıntıya dâhil etmediğinin altını çizer, zira partili kadınlar arasında kadın meselesiyle en ufak ilgisi bulunmayan, hatta Aydınlık Yol’daki (*Sendero Luminoso*) gibi muhafazakâr ve otoriter olan kadınlar da vardır.

Sonuç olarak Vargas’a göre (1991: 10), kadın hareketinin zenginliğini ve yaratıcılığını ortaya koyan bu farklı akıntılar, sürekli temas halindedir ve zaman zaman kesişir. Örneğin ikinci ve üçüncü akıntının içinde yer alan bazı kadınlar da kendilerini feminist olarak tanımlamakta ya da feminist akıntıdan kadınlar da belirli bir siyasi partiyle özdeşlik kurabilmektedir.⁹ Önemli olan, bu üç akıntıda yer alan kadınların sürekli olarak kendi politik gündemlerini oluşturmaları, kendi eylem repertuarlarını geliştirmeleri, kendilerine özgü mekanizmalar üretmeleri ve bu şekilde yeni bir kimlik inşa edebilmeleri ve kendilerine dayatılan cinsiyetçi yapıları dönüştürmeye çalışmalarıdır (Vargas, 1991: 10). Soğuk Savaş döneminde askerî cuntalara karşı birleşen bu akıntılar, demokrasiye geçiş sürecinde daha keskin bir şekilde ayrılmaya başlayacak, özellikle birinci ile üçüncü akıntı arasındaki çatışma derinleşecektir: Kadın hareketinin özerkliğini savunanlarla (*Feministas*) feminist mücadeleyi esas olarak siyasi partiler ve devlet içerisinde yürütmek isteyenler (*Políticas*) (Schild, 1998: 100; Kirkwood:

1985). Vargas'ın belirlediği ikinci akıntının da bu kutuplaşmada birinci akıntı ile benzer bir özerklik savunusu içinde olduğunu söyleyebiliriz. Zira demokrasiye geçiş süreci aynı zamanda neoliberal politikaların uygulandığı dönem olduğu için hükümetle yakın ilişki içinde olan feminist aktivistler, düşük gelirli ve yoksul kadınlar için politika üretmemekle eleştirilmiştir (Baldez, 2012: 324).

Demokratikleşme sürecinde feminist aktivizmin çoğalması ve farklılaşması, kimilerine göre olumlu bir gelişmeyken kimilerine göre kadın hareketini bölen ve zayıflatan bir unsur olmuştur. Ancak şunu söyleyebiliriz ki bundan sonraki süreçte Latin Amerika'da feminizmin politik bir güç olarak yükselmesini sağlayan temel etken, farklılıkları bastırmadan tartışmaya açan demokrasi kültürünün 1980'ler boyunca geniş çaplı forumlarla geliştirilmiş olması ve ayrı koldan ilerleyen akıntıların kesişebileceği yeni zeminlerin sürekli olarak inşa edilmesidir.

Encuentros'tan Yeşil Dalga'ya Ulusaşırılaşan Feminist Politika

Aktivizm, Latin Amerika feminizmlerinde her zaman merkezî bir unsur olmuştur. Bununla birlikte feminizmin teori ve pratikte ivme kazandığı 1980'lerden itibaren feministler, daha çeşitli aktivitelerde ve projelerde yer almaya başlamış, böylece sivil toplumda daha çok alan kazanmış ve politik aktivizmlerinin ne kadar önemli olduğunun bilincine varmışlardır. Sadece feministler değil, genel olarak dönemin toplumsal hareket aktivistleri, politikaları ile hayatları arasında keskin bir ayrım yapmamış ve politikayı özel hayatlarına içkin bir unsur olarak görmüşlerdir. Gündelik hayatın politikleştirilmesi, yeni toplumsal hareketler teorisinin de çıkış noktalarından biridir ve belki de en iyi şekilde 1970'lerin 'Özel/kişisel olan politiktir' sloganında karşılık bulmuştur. 1960'ların sonları ve 1970'lerde öne çıkan ve ikinci dalga feminizmi şekillendirmekte etkili olan bu slogan, Latin Amerika'da 1980'lerde karşılık bulmuştur. Dolayısıyla Latin Amerika feminizmlerinin 1980'lerden günümüze dalgalar değil yine akıntılar halinde geliştiğini, Vargas'ın tanımladığı üç temel akıntının bugün de etkin olduğunu belirtmekte fayda var.

Latin Amerika'da 1980'lerin başlarından itibaren gelişen feminist mücadelenin kendine özgü dinamiklerini anlayabilmek için 1981 ile 1990 arasında, iki yılda bir bölge genelinde *karşılaşmalar (encuentros)* adı altında düzenlenen geniş katımlı forumları incelemek gerekir. Bu forumlar, her şeyden önce, kadınlara fikirlerini tartışmak, dertlerini dökmek/paylaşmak ve dayanışma ağları kurmak için önemli bir platform sağlamıştır (Alvarez, vd., 2003). Bu dayanışma, bölge genelinde art arda yaşanan borç krizleri ve iflaslardan dolayı 'kayıp on yıl' olarak anılan 1980'lerde, neoliberal politikalarla mücadele eden ve zor koşullarda

ayakta kalmaya çalışan feminist örgütler açısından hayati öneme sahipti. Kız kardeşlik dayanışmasını kuvvetlendirmesinin yanı sıra *karşılaşmaların* en önemli kazanımlarından biri, feministlerin bu forumlarda teorik ve stratejik altyapılarını geliştirmelerini sağlaması ve bölgesel düzeyde tartışılan her meselenin ulusal düzeyde karşılık bulmasıydı (Horton, 2015: 82). Dolayısıyla bu forumlar, yine ulusla ilgili, ancak ulusla sınırlı olmayan yeni bir zemine işaret ediyor ve bölgeselden ziyade uluslararası (*transnational*) bir nitelik taşıyordu. Bu açıdan *karşılaşmalar*, Latin Amerika feminizmlerinin uluslararası ölçekte gelişim sürecine hem de pratik olarak katkı sundu ve Latin Amerika'ya özgü ortak bir politik feminist dilin şekillenmesini sağladı (Alvarez, vd., 2003; Sternbach vd., 1992: 209).

Öncelikle belirtmek gerekir ki 1980'lerde feminist mücadelenin gelişmesini sağlayan temel dinamik, kadınların Soğuk Savaş boyunca, ağırlıklı olarak da 1970'lerde askerî rejimlere karşı gelişen direniş içerisinde edindikleri deneyimdi.¹⁰ 1970'lerin ortalarında ortaya çıkan feminist gruplar hem patriyarkaya hem de askerî devlete meydan okudular ve toplumsal, ekonomik ve politik baskılara direnen diğer muhalefet güçleriyle birlikte mücadele ettiler (Sternbach vd., 1992: 210). Bundan dolayı, Sternbach vd.'nin de belirttiği gibi (1992: 210), Latin Amerika'da kendine özgü bir feminist praksisin biçimlenmesinde hem devlet baskısı hem de sınıf çatışması belirleyici oldu. Askerî rejim altında yaşayan Latin Amerikalı kadınlar için devlet baskısının, kurumsallaşmış şiddetin ve militarizmin patriyarkal kökenleri çok daha görünürdü. Hatta militerleşme ve otoriterleşme, patriyarkal baskının en yüksek aşaması olarak tezahür ediyordu. Buna göre, geleneksel aile içinde kadının itildiği ikincil ve bağımlı konum, toplumsal eşitsizliği kurumsallaştırmaya çalışan cunta yönetimlerinin 'ulusal güvenlik' stratejisi için merkezî bir temel oluşturuyordu (Sternbach vd., 1992: 210). Bu doğrultuda farklı sınıflara mensup kadınlar askerî rejimlere karşı gelişen tabandan mücadele içerisinde bir araya geldi. Daha geniş bir muhalif hareketin içerisinde olmak, feministlerin yoksul ve işçi sınıfından kadınlara ulaşmasını sağlıyor, böylelikle hayatta kalma mücadelesiyle feminist bilinçlenmenin iç içe geçtiği bir aktivizm şekilleniyordu. Başka bir ifadeyle, ekonomik bağımlılık ve politik baskı koşulları, feminist politikanın merkezine eril tahakküm ile birlikte baskı ve sömürünün diğer biçimlerini de yerleştirmişti.

Karşılaşmalar, işte bu koşullarda hem feminist politikaya hem de kadın hareketinin diğer toplumsal adalet mücadeleleriyle ilişkisine yönelik tartışmaların yürütüldüğü temel platform oldu. Temmuz 1981'de Kolombiya'nın başkenti Bogota'da düzenlenen ilk *karşılaşmaya* elliden fazla örgütü temsil eden iki yüzün üzerinde kadın katıldı. Dört gün süren forum hem kadın hareketinin

içinden gelen örgütlü kadınlara hem hiçbir örgütle bağlantısı olmayan kadınlara hem de siyasi partili kadınlara açıktı. Üniversite öğrencilerinden tarım işçilerine film yapımcılarından hükümet çalışanlarına kadar geniş bir katılımcı profili söz konusuydu. Kadınların gündeminde feminizm ve politik mücadele, feminizm ve emperyalizm, feminist hareketin özerkliği, cinsellik ve gündelik hayat, iş hayatı, iletişim ve kültür gibi meseleler öne çıkıyordu (Sternbach vd., 1992: 215). Burada iki temel hattın ortaya çıktığı söylenebilir. Birinci pozisyona göre sosyalizm kendiliğinden kadınları özgürleştiremezdi, o yüzden feminizm, Latin Amerika'daki geleneksel toplumsal ilişkileri gerçekten dönüştürebilecek yeni bir devrimci proje olarak kabul edilmeliydi. Bu görüşü savunan kadınlar 'politik aktivist' ya da 'militan'ın, 'feminist'e karşıt olarak konumlandırılmasına itiraz ettiler; çünkü feminizmi, başlı başına bütünlüklü ve meşru bir politik praksis olarak görüyorlardı (Sternbach vd., 1992: 217). Diğer pozisyonda ise sosyalist mücadeleye bağlılık duyan ve feminizmin siyasi partilerden ayrılmaması, parti içinde özerk bir konuma sahip olması gerektiğini savunan kadınlar vardı. Buna göre feminizmin hedefi, işçi mücadelesinin hedeflerinden ayrılmamalıydı, siyasi partilerde feministlere fırsat vermeyen cinsiyetçi yapılar olabilirdi ancak bunlar aşılmayacak sorunlar değildi. Kadınlar siyasi partilerde yer alarak bu yapıları dönüştürebilirlerdi (Sternbach vd., 1992: 217). *Feministas* ve *Políticas* olarak tanımlanan bu iki temel hat arasındaki tartışmalar, 1980'ler boyunca sürdü ve feminist gündemi belirleyen merkezî bir mesele haline geldi¹¹ (Maier ve Lebon, 2010: 8; Schild, 1998: 100; Friedman, 2010: 293). Ancak iki temel hat arasındaki esas ayrışma, 1990'larda demokrasiye geçiş sürecinde siyasi partilerin tekrar işlev kazanmasıyla başlayacaktı (Safa, 1990: 364; Kirkwood, 1986).

Birinci *karşılaşma*, Plaza de Mayo Anneleri başta olmak üzere askerî rejimle hesaplaşmaya çalışan kadın örgütleri ile dayanışma mesajlarıyla kapandı. Forumun son gününde, Dominik Cumhuriyeti'nde Trujillo diktatörlüğüne karşı direnen Mirabal kardeşlerin öldürüldüğü gün olan 25 Kasım, "Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü" ilan edildi (Lavrın, 2008: 301). Kadın hakları mücadelesine dikkat çekmek için uluslararası dayanışma ve eylem günlerinin belirlenmesi ve feminist bir takvimin oluşturulması, *karşılaşmaların* en önemli kazanımlarından biridir (Chen, 2004: 276). Bir diğer önemli gün olan 28 Eylül "Dünya Güvenli Kürtaj Günü" nün temelleri de 1990'da Arjantin'in San Bernardo kentinde toplanan beşinci *karşılaşmada* atılmıştı.¹²

1983'te Peru'nun başkenti Lima'da, altı yüzden fazla kadının katılımıyla toplanan ikinci *karşılaşmada*, patriyarka meselesini ekonomik kalkınma, sağlık, cinsellik, aile, kilise, kadına şiddet, feminist araştırma, metodoloji, tarih ve edebiyat gibi farklı bağlamlarda ele alan tartışmalar yürütüldü (Campos Carr, 1984: 26).

İkinci *karşılaşmanın* önemli kazanımlarından biri lezbiyenlerin Latin Amerika feminizmleri içindeki varlık ve rollerinin tanınmasına yönelik taleplerinin ilk kez karşılık bulmasıydı (Campos Carr, 1984: 26). Bir diğer önemli kazanım da yerli ve siyah kadınların da seslerini duyurabilmeleri idi. *Karşılaşmaları* ırkçılık meselesini ihmal etmekte eleştiren yerli ve siyah kadınlar, kadın hareketi içerisinde kendi deneyimlerinin de karşılığını görmek istiyorlardı (Sternbach vd., 1992: 220). Diğer yandan feminist strateji üzerine *Feministas* ile *Políticas* arasında yaşanan tartışmalar da devam ediyordu. Şili, Nikaragua ve Brezilya gibi ülkelerde sol siyasetin kadın hareketi üzerindeki etkisi daha güçlüydü.

1985'te Brezilya'nın Bertioga kentindeki üçüncü *karşılaşma* 850 kadını, 1987'de Meksika'nın Taxco kentindeki dördüncü *karşılaşma* ise 1500 kadını ağırladı. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren demokrasiye geçiş süreçlerinin başladığı Latin Amerika'da, feminizm daha hızlı kurumsallaşmaya başlamış, kadınlar siyasi partilerde ve sendikalarda daha görünür hale gelmişti. Bununla birlikte katılımcılar arttıkça forumu düzenleyen ev sahibi ülkedeki küçük örgütlerin üzerinde çok ağır bir mali yük oluşuyor, katılım ücretinin belirlenmesinden konaklama koşullarına ve ulaşımına kadar birçok konuda sorunlar çıkıyordu. Taxco'da feminizmin artık daha kapsayıcı hale geldiği ve kadın hareketinin daha geniş bir kitle hareketi olarak örgütlenmesi gerektiği anlaşılmıştı. Kadın hareketinin barındırdığı çeşitlilikler, çoğu feministe göre harekete dinamizm kazandıran, feminist mücadeleyi farklı alanlara taşıyan bir unsurdu. Bu dinamik, aynı zamanda feminizmin ne olduğu ve kimin feminist olduğu konusunda karar verici ve dayatıcı olan hegemonik bir feminizmi de ortaya çıkarabilirdi (Gargallo, 2009). Ancak kadın hareketi içinde etkin rol oynamak isteyen yerli, siyah, farklı sınıflardan kadınlar ve lezbiyenlerin farklı tahakküm biçimlerine maruz kaldıkları, bu yüzden Latin Amerikalı kadınların özgürleşmesinin tek bir yolu olmayacağı ve politika yapmanın da yeni yollarının bulunması gerektiği ortadaydı (Gargallo, 2009). Belki de çeşitliliklerin bastırılmayacak ya da aşılacak kadar belirgin ve fazla olması, bu yönde bir çabayı en başından anlamsız kılıyor, dayatmacı bir anlayıştan ziyade çoğulcu bir demokratik tartışma ortamını teşvik ediyordu. Bu tartışmalar doğrultusunda yeni bir feminist stratejinin şekillenmeye başladığı Taxco, Latin Amerika'da feminist politikanın gelişimi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilir (Sternbach vd., 1992: 227-229). Bundan sonraki süreçte, demokrasiye geçişle birlikte tabandan örgütlenen kadın hareketi, politik mobilizasyonu daha geniş kitlelere yaymaya çalıştı.

Mart 1990'da San Bernardo'da, kadın hareketinin toplumsal dönüşüm açısından potansiyeli, kolektif kimlik inşası, feminizmin diğer toplumsal hareketlerle ilişkisi ve politik stratejiler gibi temalara odaklanan beşinci *karşılaşma*,

yaklaşık 5 bin kadının, Buenos Aires sokaklarında yaptığı yürüyüşle sona erdi (Sternbach vd., 1992: 234). İlk beş *karşılaşma* boyunca, feminizmin ne ölçüde kapsayıcı bir hareket olacağı ve diğer toplumsal adalet mücadeleleri ile nasıl bir ilişki kuracağı meselesine odaklanılırken 1990'lardan itibaren gittikçe kurumsallaşan feminist örgütler ile tabandan gelişen feminizmler arasındaki ilişki de tartışılmaya başlandı. Zira 1990'larda demokratikleşme süreçlerinin Latin Amerika feminizmleri üzerinde dönüştürücü bir etkisi oldu ve Alvarez'in (1998: 295) feminist örgütlerin "STK'laşması" (*NGOization*) olarak tanımladığı bir dönüşüm süreci başladı.

Bu süreçte feminist politikanın kurumsal zeminiyle ilgili bir diğer tartışma, bölge genelinde düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) konferansları ile ilgiliydi. Ulusaşırı düzeyde ilk kez 1975'te Mexico City'de düzenlenen BM Dünya Kadınlar Konferansı (*United Nations World Conferences on Women/WCW*) feminist hareketlerin meşruluk kazanmasında ve kadın hakları taleplerinin ulusal siyasetin gündemine girmesinde etkili olmuştu (Baldez, 2012: 323). 1980'de Kopenhag ve 1985'te Nairobi'de ve 1995'te Beijing'de düzenlenen konferanslarda yine kadın hakları aktivistlerinin ulusal düzeydeki mücadeleleri için destek oluşturdu. Birçok Latin Amerika ülkesi bu süreçte ilk defa toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili veri topladı, bu da hükümetlerin bu alanda adım atabilmesi için önemli bir zemin oluşturdu. Buna karşın feminist politikanın giderek daha çok BM zemininde yürütülmesinden endişe duyan feministler, 2001'de Porto Alegre'de düzenlenen Dünya Sosyal Forumu gibi platformlarda şekillenen aşağıdan küreselleşme hareketinin de etkisiyle alternatif mücadele alanları oluşturmaya başladılar (Baldez, 2012: 323). Bu hareketlerde örgütlenen feministler de alternatif bir zeminde de olsa Latin Amerika feminizmlerinin ulusaşırılaşma sürecine katkıda bulundu.

1990'lardan itibaren bölge genelinde düzenlenmeye devam eden *karşılaşmaların*¹³ yanı sıra hem BM konferansları hem de alternatif küreselleşme hareketleri, Latin Amerika feminizmlerinin ulusaşırılaşması ve farklı gruplardan kadınların tartışmalarını sürdürmesi için önemli bir alan ve daimi bir iletişim/ etkileşim imkânı sağladı. Ulusaşırı ağlar, feministlerin bu forum ve konferanslarda kişisel olarak kurdukları irtibatlarla gelişti. Bu süreç, Chen'e göre (2004: 276), kadınların farklı talepleri daha yapısal ve kolektif bir şekilde buluşturmalarını ve örgütlenme kapasitelerini arttırmalarını mümkün kıldı. Dahası, bu süreç esas olarak yerel düzeydeki farklı kimliklerin ortak noktalarını daha geniş ölçekte bir araya getiren bir "Latin Amerikalı feminist" kimliğinin inşa süreciydi (Chen, 2004: 276-277). Benzer şekilde, Benedict Anderson'a atıfta bulunan Alvarez'e (2000: 33-34) göre, 1990'lardan itibaren ulusaşırı ağlar aracılığıyla şekillenen feminist

söylem ve pratikler, “hayali bir Latin Amerikalı feminist cemaat” oluşturdu.

Diğer yandan Latin Amerika’da 1980’lerin sonlarından itibaren diktatörlüklerin sona ermesi, ortak düşmana karşı birleşen toplumsal muhalefet gruplarının içindeki farklılıkları ortaya çıkarmış, demokrasiye geçiş süreci kadın hareketi içinde *Feministas* ile *Políticas* arasındaki ayrımı keskinleşmişti. Waylen (1994) ve Friedman’a (1998) göre demokrasiye geçiş süreci, tabandan feminist örgütlerin mobilize olmasının önüne geçmiş ve merkezî feminist yapılar tarafından soğurulmalarına neden olmuştu. Şili’de 1991’de kurulan Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Servisi (*Servicio Nacional de la Mujer y la Equidad de Género/SERNAM*) bu yöndeki tartışmalar açısından ilginç bir örnektir. Hükümet içinde bir nevi kadın bakanlığı olarak işlev gören ve 2016’da Michelle Bachelet hükümeti tarafından Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Bakanlığı’na dönüştürülen SERNAM, Franceschet’e göre (2003), neoliberal politikaların uygulandığı dönemde sağladığı kaynaklarla kadınların örgütlenmesi için alan açmış ve 1990’larda son derece sekterleşmiş olan kadın hareketi için kapsayıcı söylemler oluşturmuştur. Buna göre, Latin Amerika’da demokrasiye geçiş sürecinde feminist örgütler demobilize olmamış, sadece Şili’de olduğu gibi bölgedeki neoliberal dönüşüme paralel olarak daha farklı biçimler almıştır. Diğer yandan Ríos-Tobar (2005: 144) ve Schild (1998: 102), Şili’nin demokrasiye geçiş döneminde SERNAM aracılığıyla kadınların hükümette etkin aktörler olarak öne çıktıklarını ancak hükümetle yakın ilişki kurmanın sonucunda kürtaj hakkı gibi feminist taleplerin bastırıldığını vurgular. Bu da SERNAM’ın feminizme katkısını tartışmalı hale getirmektedir. Yine de gerek diktatörlüğe karşı mücadelede gerekse demokrasiye geçiş sürecinde kadınların etkin rol oynadığı Şili örneği, kadınların feminist taleplerini gerçekleştirebilmek için nasıl lobi faaliyeti yapmaları gerektiğini öğrendikleri önemli bir deneyim olarak ele alınabilir (Haas, 2010).

Gerek Şili’de gerekse bölgenin geri kalanında demokratikleşme süreci, feminist politikanın odağını tabandan gelişen hareketlerden resmî olarak faaliyet gösteren siyasi parti ve STK’lara kaydırdı. 1980’ler ve 1990’lar boyunca feminist aktivistler kadına yönelik şiddet, doğurganlıkla ilgili haklar, medeni hukuk ve kadınların temsil sorunu ile ilgili konuları hükümetlerin gündemine sokmak için çabalamaya devam etti. Özellikle kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli adımlar atıldı. Meksika’nın Juárez kentinde artan kadın cinayetlerinin ardından kadına yönelik sistematik şiddeti ortaya koyan ‘kadın kırımı’ (*femicidio/feminicidio*) kavramının kullanılmaya başlanması, feministlerin verdiği uzun hukuk mücadelesi sayesinde mümkün oldu (Bozgan, 2020: 206). Kadın cinayetleri oranları bölge genelinde hâlâ yüksek olmaya devam etse de

feministler Brezilya ve Şili başta olmak üzere birçok ülkede kadına şiddetin önlenmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasını sağladı. Bu süreç aynı zamanda tabandan kadın hareketini de bölge genelinde yoğun bir şekilde yeniden mobilize etti. İlk kez 3 Haziran 2015'te Arjantin'de gerçekleşen *Ni Una Menos* (Bir Kadın Daha Eksilmeyeceğiz) eylemleri ve Ekim 2019'da Şili'de Las Tesis grubunun performansı ile yükselen "Suçlu sensin!" haykırışı, Türkiye de dâhil olmak üzere dünya genelinde birçok ülkede karşılık buldu.

Bu süreçte bölge genelinde protesto eylemleriyle gelişen kadına şiddetle mücadele, hem kadın hareketinin politik bir güç olarak yükselmesi hem de Latin Amerika soluna yeniden ivme kazandıracak bir toplumsal dönüşüm sürecinin şekillenmesi açısından çok büyük bir potansiyel oluşturdu. Bölge ülkelerinin hemen hepsinde kürtajın yasal olmaması kadınların ölümüne yol açan nedenlerden biriydi.¹⁴ Latin Amerika'da kürtaj hakkı için verilen mücadele, kilise dâhil olmak üzere birçok alanda verilmiş ve özellikle radikal köktendinci akımlara karşı direnişe önemli katkı sağlamıştı (Vargas, 2018: 157). 1990'lardan itibaren *karşılaşmalar*, kadınların doğurganlıkla ilgili haklarının genişletilmesi için verilen ulusaşırı mücadeleye önemli bir temel sağladıysa da Katolik Kilisesi ile bağlantılı muhafazakâr grupların baskısı yüzünden kürtaj, siyasetçiler için her zaman dokunulmaz, kişisel ve siyaset dışı bir konu olarak kaldı. Bugün ise Latin Amerika'daki feministler için temel mesele olmaya devam eden kürtaj hakkı, yeni-muhafazakârlara karşı kadınların şekillendirdiği direnişin temelini oluşturmaktadır.

Yeşil Dalga'dan 2019 Protestolarına: Kadın Hareketinin Politik bir Güç olarak Yükselişi

Kadınların protesto gösterilerinde kullandıkları, güvenli kürtajı sembolize eden yeşil bandanadan dolayı Yeşil Dalga olarak anılan kürtaj hakkı hareketi, esas olarak *Ni Una Menos* eylemlerinin açtığı alan sayesinde yükseldi. *Ni Una Menos* eylemleri, 14 yaşındaki Chiara Páez'in birlikte olduğu erkek tarafından canlı canlı yakılmasının ardından, 3 Haziran 2015'te Buenos Aires'te 200 binden fazla kadının, kadın cinayetlerine dur demek için Ulusal Kongre'nin önünde toplanmasıyla başlamıştı. Chiara'nın otopsi raporu, üç aylık hamile olduğuna ve kürtaja kalkıştığına işaret ediyordu. Arjantin'de *Ni Una Menos* eylemlerine katılan aktivistler, Daby ve Moseley'in (2021: 368) belirttiği gibi, kürtajın yasallaşması için önemli bir "toplumsal hareket tabanı" inşa ettiler ve yürüttükleri etkin kampanya ile "politika dışı" olarak kabul edilen kürtaj meselesini siyasetin merkezine yerleştirmeyi başardılar. Bu süreçte *Ni Una Menos*'un örgütsel altyapısı ve örgütlenme ağları, stratejik bir hamleyle kürtaj meselesi üzerine yoğunlaştırılarak genişletildi.¹⁵ Üç yüzden fazla örgüt, yasal

reform için başlatılan kampanyaya katıldı, toplumu bilgilendirmek için sosyal ağlar oluşturuldu ve kolektif eylemler için gerekli kurumsal altyapı inşa edildi (Daby ve Moseley, 2021: 368). Böylelikle tabulaşmış bir meselenin tartışılması mümkün oldu ve *Ni Una Menos* eylemlerinde öne çıkan hak talepleriyle paralel bir şekilde kürtaj toplumsal bir adalet meselesi olarak ele alındı.

Kürtaj hakkının toplumsal eşitlik ve adalet temelinde ve kamu sağlığı boyutuyla tartışılması, farklı sınıf ve politik kesimlerden kadınların ortak bir dayanışma duygusu temelinde bir araya gelmesini sağladı (Daby ve Moseley, 2021: 372). Bu çerçevede doğurganlıkla ilgili hakların, özellikle yoksul ve düşük gelirli kadınların sağlığı ve güvenliği açısından hayati önem taşıdığı vurgulanıyordu. Arjantinli feministler, 1980'lerden beri kürtajın yasallaşması talebiyle mücadele veriyorlardı ancak kürtaj hakkının toplumsal adalet temelinde, yoksul kadınları merkeze alarak savunulması yeni bir dinamik oluşturdu. “*Yasal, güvenli ve ücretsiz kürtaj*” (*Aborto legal, seguro, y gratuito*), “*Yasal kürtaj, şimdi!*” (*Aborto legal ya!*) ve “*Yasal kürtaj, hastanede*” (*Aborto legal, en el hospital*) sloganlarının öne çıktığı eylemlerde kullanılan yeşil bandana, Plaza de Mayo Anneleri ile özdeşleşen beyaz eşarptan ilham almıştı. Bu da *Ni Una Menos*'tan Yeşil Dalga'ya uzanan toplumsal adalet talebinin, tarihsel ve politik kadın hareketi geleneğine ve hafıza aktarımına dayandığının göstergesiydi. Daby ve Moseley'e göre (2021: 383), Arjantin'de *Ni Una Menos* ile Yeşil Dalga hareketlerini birbirine bağlayan ve farklı yaş¹⁶, sınıf, din ve bölgelerden birçok kadını ortak bir “yalnız olmama” (*acompañada*) hissiyle bir araya getiren süreç, Benedict Anderson'ın dile getirdiği biçimde “hayali bir kadın cemaati” inşa etmişti. Makalenin önceki bölümünde işaret edildiği gibi, bu hayali cemaat, ortak bir feminist kimlik ekseninde 1990'lardan beri Latin Amerika genelinde oluşmaktaydı.

Bunun yanı sıra, kürtaj hakkı mücadelesi, söz konusu hayali cemaat içindeki *Feministas* ve *Políticas* hatlarının da birlikte hareket ettiği ortak bir zemin oluşturdu. Bir yanda siyasi partilerden özerk olarak örgütlenmiş kadın hareketi, yasal reform için etkin bir kampanya yürütürken diğer yanda meclis içerisinde farklı partilerden kadın milletvekilleri kürtajın yasallaşmasını desteklemek için blok oluşturdular (Arslanalp, 2020: 190). Kadın hareketi böylelikle 2015'ten itibaren sağcı Mauricio Macri hükümeti üzerinde yoğun bir baskı oluşturmayı başardı ve kürtaj karşıtı olmasına rağmen Macri, yasa tasarısını tartışmaya açmayı kabul etti. Bu süreçte feministler Ulusal Kongre binasının önünde “*pañuelazo*”¹⁷ adı verilen kitlesel eylemler gerçekleştirerek yeşil bandanalarını dalgalandırmaya devam ettiler. Kürtajın yasallaşmasını kapsayan yasa tasarısı, Haziran 2018'de Temsilciler Meclisi'nde onaylandıysa da Ağustos 2018'de Senato tarafından reddedildi. Ancak kürtaj meselesini kongreye taşımayı

başaran Arjantinli feministler için mücadele yeni başlıyordu.

Arjantin'in demokrasiye geçtiği 1983'ten itibaren farklı kesimlerden kadınların geliştirdikleri farklı aktivizm biçimleriyle, Di Marco'nun (2010: 14) "*feminismo popular*" olarak tanımladığı kapsamlı bir feminizmin temelleri atılmıştı. *Karşılaşmalar* geleneği sayesinde yeni toplumsal aktörlerin katılımı ve yeni kurumsal yapıların şekillenmesi için sürekli olarak alan açan kadın hareketi, böylelikle toplumsal dönüşüm için her daim önemli bir potansiyel oluşturmuştu. Ancak bu potansiyelin tam olarak hayata geçmesi, 2015'teki *Ni Una Menos* eylemleriyle mümkün oldu. Siyasi partili aktivistlerle toplumsal hareket aktivistlerinin yeni iletişim teknolojilerini kullanarak birlikte yeni eylem repertuarları geliştirmelerini sağlayan *Ni Una Menos* ve Yeşil Dalga hareketleri, kadınları toplumsal değişim için bastıran en dinamik aktörler olarak öne çıkardı (Tesoriero, 2020: 102-103). Bununla birlikte feminist politika açısından yeni bir dönemin kapılarını açan kürtaj hakkı mücadelesinin bir diğer önemi, neoliberal politikalar uygulayan bir hükümete denk gelmesi ve 2019'da kemer sıkma politikalarına karşı ülke genelinde gelişen protestolarda da kendini göstermesiydi.

1958'den beri Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fond/IMF) ile belirli aralıklarla kredi anlaşmaları imzalayan Arjantin, Haziran 2018'de IMF'den 50 milyar dolar kredi almıştı. Ekim 2018'de 57 milyar dolara çıkarılan kredi, IMF tarihinin en büyük kredisi oldu. Bunun ardından 2019 için çok sıkı kemer sıkma politikaları öngören bir bütçe tasarısı kongrede kabul edildi. Sendikaların ulusal grevler ve geniş çaplı eylemler örgütlediği bu süreçte toplumsal adalet mücadelesi veren *Ni Una Menos* ve Yeşil Dalga aktivistleri de ön saflarda yer aldılar. Ev içi kadın emeğine ücret, sigorta ve emeklilik hakkı gibi talepleri de olan *Ni Una Menos* aktivistleri açısından, ülkenin artan dış borcu ve kemer sıkma uygulamaları kadına yönelik ekonomik şiddeti tırmandıran unsurlar olarak öncelikli meselelerdi (Nowell, 2019). Bu doğrultuda 2019 protestolarında "*Yaşamak istiyoruz*" (*Vivas nos queremos*), "*Özgür ve borçsuz olmak istiyoruz*" (*Libres y desendeudadas nos queremos*), "*Güvencesiz işe bir daha asla*" (*Ni una más precarizada*) ve "*Emekli olmadan bir kadın daha eksilmeyeceğiz*" (*Ni una menos sin jubilación*) gibi feminist sloganlar öne çıktı. Bu süreçte kürtaj hakkı yine protesto eylemlerinde toplumsal adalet meselesi olarak canlı tutuldu.

Arjantin, 2019 seçimlerine ülke çapında yükselen toplumsal hareketlerin etkisiyle girdi ve solcu aday Alberto Fernández'in seçilmesiyle 2000'lerin başlarında ülkeyi yöneten Peronistler iktidara geri dönmüş oldu. Fernández'in seçim vaatleri arasında kürtajın yasal hale getirilmesi de vardı. 17 Kasım

2020’de kongreye sunulan tasarının 30 Aralık 2020’de yasalaşmasıyla Arjantin, Latin Amerika’da kürtajın yasallaştığı en büyük ülke oldu. Bu önemli kazanım, elbette kadın hareketinin son otuz yıldailmekilmek ördüğü toplumsal dönüşüm sürecinin ürünüydü ve hem Şili, Kolombiya ve Brezilya başta olmak üzere bölge ülkelerinde benzer koşullarda mücadele eden feministler için umut kaynağı oldu hem de yeşil dalganın hızla yayılabileceği güçlü bir başlangıç noktası oluşturdu.

2019 yılı, sadece Latin Amerika’da değil dünya genelinde daha adil ve daha eşit bir düzen talebiyle aşırı sağcı, otoriter popülist rejimlere karşı protestoların geliştiği, halk ayaklanmalarının Paris’ten Moskova’ya Santiago’den Beyrut’a kadar dünyanın birçok köşesini sardığı yıl olarak tarihe geçti. Özellikle küresel ekonomik krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2013-2014’ten itibaren yeni sağın yükselişe geçtiği Latin Amerika’da ise kitlesel protesto dalgası Şili’den Kolombiya’ya, Brezilya’dan Arjantin’e, Porto Riko’dan Haiti’ye, Ekvador’dan Honduras’a kadar uzanmıştı. Dünya genelindeki protestolarda, 2008 Küresel Ekonomik Krizi’nin derinleştirdiği adaletsizlik ve eşitsizliğe tepki, kayıt dışı çalışma ve güvencesiz istihdamın genel geçer hale gelmesinden duyulan endişe ve siyasal temsiliyet mekanizmalarındaki tıkanıklığın ve siyasetçilere duyulan güvensizliğin yol açtığı meşruiyet krizi, farklı kesimlerden insanları sokağa çıkararak nedenler arasındaydı. Çoğunluğu gençler ve kadınlardan oluşan protestocular, mevcut sorunların reformla değil ancak yapısal değişikliklerle çözülebileceğine inanıyordu. Katılımcı ve eşitlikçi temelde yeni bir anayasanın hazırlanması, farklı toplumsal kesimleri buluşturan en önemli talep olarak öne çıkıyordu. Bu yüzden Şili’deki istifa ve kabine değişiklikleri sokakları boşaltmaya yetmemişti. Her ülkede ayaklanmaları tetikleyen nedenler birbirinden farklı olsa da protestocuların isyanı, sistemin kendisine yönelikti. Örneğin, Şili’deki protestolar, her ne kadar metro ücretine yapılan yüzde 4’lük zamlarla başladıysa da “30 peso için değil, 30 yıllık zülüm için ayaktayız” sloganı, esas meselenin Pinochet ile hesaplaşmak olduğunu gösteriyordu.

Müesses nizam karşıtı olarak tanımlanabilecek küresel ölçekteki bu protestolarda kadınların öne çıkmasının nedenlerinden biri, otoriter rejimlerin doğrudan kadınları hedef alan söylem ve pratiklerine karşı gelişen feminist tepkiydi (Susskind, 2019). Brezilya’da 2018 seçimlerinde kadın düşmanı ve homofobik söylemleriyle öne çıkan aşırı sağcı aday Jair Bolsonaro’ya karşı muhalefet cephesinin ön safhalarında kadınlar vardı. Beş çocuğundan birinin kız olmasını “karısının zayıflığı” olarak açıklayan, hamile kalacakları için kadınlara daha az maaş ödenmesi gerektiğini savunan, kadın cinayetlerinden dolayı “mızımızlanmamak gerektiğini” söyleyen ve kadın bir milletvekiline “tecavüz edilemeyecek kadar çirkin” diyen Bolsonaro, 2019’da iktidara geldiğinde kadınlar

etkin muhalefet aktörleri olarak sokakları doldurmaya devam etti (Carranca, 2018). Ancak Susskind'e göre (2019), kadınların bu ayaklanmalarda ön planda olmaları, sadece kadın düşmanlığına karşı gelişen savunma amaçlı tepkilerden kaynaklanmıyordu. 2019 protestolarında kadınların etkin muhalefet aktörleri olarak öne çıkmalarını sağlayan esas unsur, feministlerin otoriter rejimlere karşı geniş tabanlı, barışçıl, etkin hareketler örgütleyebilme kapasiteleriydi. Latin Amerika örneklerinde daha görünür olan bu kapasite, özellikle Şili siyasetinin dönüşümü açısından merkezî önem taşımaktadır.

Kadınların hem askerî diktatörlüğe karşı mücadelede hem de demokrasiye geçiş sürecinde etkin rol oynadığı Şili, 2019 protestolarının da önemli siyasal kazanımlarla sonuçlandığı ülkelerden biriydi. 2017'den beri iktidarda olan sağcı Sebastián Piñera hükümeti, protestoların baskısıyla yeni anayasa yapım süreci başlatmıştı. Öğrenci hareketinin liderlerinden olan ve anayasa yapım sürecini destekleyen solcu aday Gabriel Boric'in 2021 seçimlerindeki zaferi, toplumsal hareketlerin siyaseti belirleme gücünü açıkça gösteriyordu. Ancak anayasa yapım sürecindeki bazı sorunlar yüzünden Pinochet döneminde yapılmış olan ve neoliberal düzeni koruyan 1980 Anayasası'nı değiştirmek mümkün olmadı.¹⁸ 4 Eylül 2022'de halkoyuna sunulan anayasa taslağı kabul edilmiş olsaydı, Şili, Latin Amerika'da kürtajın anayasal güvence altına alındığı ilk ülke olacaktı. Üstelik bu anayasa, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetildiği, üyelerinin yarısı kadınlardan oluşan bir Kurucu Meclis tarafından yapılmış ilk anayasa olacaktı. Referandum yenilgisinden ders çıkararak yeni bir anayasa yapım süreci başlatan Boric hükümeti başarılı olabilirse Şili, kürtajın yasallaştığı bir diğer Latin Amerika ülkesi olacaktır. 2000'lerin başlarından beri öğrenci hareketinin öncülüğünde gerçekleşen toplumsal dönüşüm sürecinde Şilili kadınların oynadığı etkin rol bu açıdan önem taşımaktadır.

Şili'de kadınlar, özellikle de 1974'te kurulan Kayıp ve Gözaltında Tutulanların Aileleri Birliği'ne (*Agrupación de Familiares de Detenidos Desaparecidos/AFDD*) üye olan çuval kumaşı (*arpillera*) işçisi kadınlar, Pinochet diktatörlüğüne karşı açık protestolar düzenleyebilen ve örgütleyebilen tek toplumsal kesimdi (Agosin, 1989: 120-121). Kurtuluş Teolojisi'nin etkin olduğu Şili Katolik Kilisesi tarafından da desteklenen ve "Kırpıntı Ustaları" (*Arpilleristas*) olarak bilinen bu kadınlar, kendilerini Hıristiyan demokrat ya da sosyalist olarak tanımlıyor ve geleneksel annelik rollerinin sağladığı avantajlardan yararlanarak insan hakları mücadelesi veriyorlardı. Pinochet döneminde işlenen insanlığa karşı suçlara ilişkin imgeleri, kumaş kırpıntılarını kullanarak kayıp çocuklarının kıyafetlerine işleyen kadınlar hem sansüre ve baskıya direndiler hem de verdikleri insan hakları mücadelesi ile demokratikleşme sürecinde etkin rol oynadılar. İronik

bir şekilde erkeklerin kadınlara dayattığı geleneksel roller, tüm eylem yollarının erkeklere kapalı olduğu bir dönemde kadınların siyasal alana girmesine imkân tanımış ve diktatörlüğün politik baskıları, kadınların kolektif eylemleri ile sonuçlanmıştı (Boldt ve White, 2011: 34; Agosin, 1989: 121; Jaquette, 2009). Kadınlara hem özel hem de kamusal alanda dayatılan geleneksel rollerin de dönüştüğü bu süreçte Şilili feministler “Ülkede ve evde demokrasi” (*Democracia en el país y en la casa*) sloganını benimsemiş ve daha geniş çaplı sosyoekonomik reformlar talep ederek Pinochet’in neoliberal politikalarıyla da mücadele etmişlerdir. Vargas’a göre (2018: 151) bu süreç, kadın hareketinin yurttaşlığın ve demokrasinin içeriğini güçlendirdiği ve büyüttüğü tarihi örneklerden biridir.

Daha önce belirtildiği gibi Şilili kadınlar, 1990’lardan itibaren demokrasiye geçiş sürecinde SERNAM gibi kurumsal yapılarla siyasette etkili olmuş ancak bu süreç *Feministas* ile *Políticas* ayrımını derinleştirmiş ve feminist mücadeleyi sokaklardan STK’lara kaydırmıştı. Bununla birlikte devlette ve STK’larda çalışan orta ve orta-üst sınıftan kadınlarla tabandan hareketlerde yer alan işçi sınıfından kadınlar arasındaki sınıfsal ayrım da keskinleşmişti (Horton, 2015: 85). 2000’lerden itibaren ise öğrenci hareketinin adım adım yükselişi ile birlikte farklı sınıflardan feministlerin birlikte örgütlenmesi için önemli bir alan açılmış oldu. 2018’de üniversite öğrencisi kadınlar, kadına şiddete karşı ve eğitimde cinsiyetçiliğe karşı düzenledikleri kitlesel eylemler ve gerçekleştirdikleri üniversite işgalleriyle Şili tarihindeki en büyük feminist protesto dalgasını örgütlediler (Reyes-Housholder ve Roque, 2019: 193-194). 2016’dan itibaren ulusaşırı ölçekte gelişen ve Şili’de de karşılık bulan *Ni Una Menos* eylemleri, farklı feminizmleri bir araya getirdi. Şilili feministler Arjantin’deki kürtaj hakkı mücadelesine destek vermek için de kitlesel eylemler gerçekleştirdi. Üniversitelerdeki cinsiyetçi uygulamaları hedef alan protestolar, kısa zamanda kongre başta olmak üzere tüm kurumsal yapılarıdaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı bir mücadeleye dönüştü. Kongrede bir grup vekil, Şilili ünlü feminist sosyolog Julieta Kirkwood’un adını taşıyan bir feminist blok oluşturdu (Reyes-Housholder ve Roque, 2019: 200). Giderek yükselen feminist mücadele, tıpkı Arjantin’deki gibi sokaklardan başkanlık sarayına uzanmaya başlamıştı. Piñera hükümeti, feminist protestolara karşılık “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Gündemi” adı altında liberal bir program belirlediğinde feministler “*Piñera feminist değil!*” (*Piñera no es feminista*) kampanyası ile buna itiraz ettiler. Julieta Kirkwood’un “Feminizm olmadan demokrasi olmaz” sözünü benimsemiş olan Şilili feministler, Pinochet rejiminden miras kalan sorunlara ilişkin farklı bakış açıları geliştirerek demokratik bir tartışma ortamı oluşturmaya çalıştı. Böylelikle cinsiyetlendirilmiş güç ilişkilerine meydan okuyan feminist direnişin, 2019 protestolarına uzanan süreçte sivil topluma ve toplumsal hareketlere nüfuz etmesinin yolu açıldı.

Bu süreçte Arjantin ve Şili'nin yanı sıra Latin Amerika'nın birçok ülkesinde kadın hareketi, toplumun en dinamik kesimleri olan farklı sınıflardan kadınlar ve gençleri mobilize etmeyi başardı. Her ülkede direnişin kendine özgü koşulları olsa da protestocular en temelinde kendi geleceklerine sahip çıkmak istiyorlardı. Kadınlara ve erkeklere, kendilerine dayatılan rollerden azade, demokratik ve özgür bir alan açmaya çalışan feminizmin bu konuda söyleyecek çok sözü vardı.

2019'dan bu yana kitlesel protestolarla yükselen toplumsal hareketin siyaseti dönüştürdüğü bir diğer ülke olan Kolombiya'da feministler, seslerini barış sürecine sahip çıkmak için yükseltti. Kolombiya'da protestoları tetikleyen, 2018'de iktidara gelen ve neoliberal politikaları derinleştirmeye çalışan sağcı lider Iván Duque'nin sosyal güvenlik ve vergi reformları oldu. Ancak kitlesel tepkinin esas nedeni, Duque hükümetinin 2016'da Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia/FARC*) ile imzalanan barış anlaşmasını uygulamaması ve güvenlik politikasıyla barış sürecini sürekli olarak tehdit etmesiydi. Kadın ve LGBTİQ+ hareketleri, müzakerelerin başlangıcından itibaren barış sürecine çeşitli şekillerde destek olmuş, "Toplumsal Cinsiyet Alt Komisyonu" gibi yenilikçi kurumsal mekanizmaların sürece dâhil edilmesini sağlamıştı (Daşlı vd., 2018: 24-25). Böylelikle "toplumsal cinsiyet odaklı bir yaklaşımı güvence altına alan" ve "kadınların, etnik grupların, LGBTİQ+ toplulukların ve hassas konumdaki siyasi ve dini azınlıkların tahkir edilmemesini desteklemeyi vaat eden" bir barış anlaşmasının imzalanması mümkün olmuştu (Daşlı vd., 2018: 26). Barış sürecinin inşasına katkıda bulunan kadınlar ve LGBTİQ+'lar, protestoların ilk günlerinden itibaren barış sürecini savunmak ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı çıkmak için kitlesel eylemler düzenledi.

Kolombiya'da 2019 protestoları, silahlı çatışmaların otoriter rejimi meşrulaştırmak için kullanıldığı, paramiliter güçlerle iş birliğine ve neoliberal piyasa mantığına dayanan, son yirmi yıldır eski devlet başkanı Álvaro Uribe tarafından temsil edilen aşırı sağ anlayışı (*Uribismo*) aşma yönünde güçlü bir iradeye ortaya koydu. Bu iradenin feministler açısından da önemli siyasal kazanımları oldu. 2020 sonlarında Arjantin'de kürtajin yasallaşmasının ve 2021'de Meksika Yüksek Mahkemesi'nin, kürtaji cezalandırmanın anayasaya aykırı olduğuna hükmetmesinin ardından Kolombiya'da da ivme kazanan Yeşil Dalga eylemleri, kısa süre içinde, Şubat 2022'de kürtajin yasallaşmasını sağladı. Haziran 2022'deki seçimlerde barış sürecine sahip çıkan, eski gerilla Gustavo Petro devlet başkanı, eski bir ev hizmetlisi ve aktivist olan Francia Márquez başkan yardımcısı seçildi. Kolombiya'nın ilk solcu hükümetinde Afro-Kolombiyalı bir kadın olarak yer alan ve kendisini Kolombiya'nın dışlanmış kesimlerinin, kendi ifadesiyle "hiç olarak görülen kimselerin" (*los nadies y las*

nadies) temsilcisi olarak tanımlayan Márquez'in ilk işi "Eşitlik ve Kadın Bakanlığı" kurmak oldu. Latin Amerika'da feminist politikanın en önemli kazanımlarından birinin toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten bakanlıkların kurulmasını sağlamak olduğunu bu noktada vurgulamak gerek (Haas, 2010: 28). Kolombiya'daki Eşitlik ve Kadın Bakanlığı'nın yanı sıra Bolivya'da *cholas* olarak anılan yerli kadınların mücadelesi sayesinde kurulan "Kültürler, Sömürgesizleştirme ve Patriyarkayı Ortadan Kaldırma Bakanlığı" da son dönemdeki en önemli kazanımlardan biri olarak öne çıkıyor.

2019 protestoları, Latin Amerika genelinde şekillenmekte olan yeni sağa karşı önemli bir meydan okuma olarak nitelendirilebilir. Latin Amerika sağ, 2000'lerin başlarından itibaren iktidara gelen solcuların oluşturduğu 'Pembe Dalga' hükümetlerinin iktidarı boyunca, sermaye grupları, medya, büyük toprak sahipleri ve askerî gruplarla ilişkisi sayesinde politik güç sahibi olmaya devam etmişti (Urbina, 2020: 292). Bu süreçte Batılı ülkelerde öne çıkan yeni-muhafazakâr anlayışı benimseyen sağcılar, Pembe Dalga'ya karşı sağın pozisyonunu karizmatik liderlerin öncülüğünde otoriter popülist bir çerçeveye oturttu. Son dönemde yeni-muhafazakârlık, sadece Latin Amerika'da değil dünya genelinde, aile değerleri, sert yasalarla kamusal düzenin sağlanması, yargının muhaliflere karşı baskı aracı olarak kullanılması, ulusal kimlik vurgusu ve 'yerli' (*native*) kabul edilmeyene karşı saldırgan tutumlar alınması gibi uygulamalarla hızla yükseldi. Neoliberal piyasa mantığıyla yeni-muhafazakârlığı buluşturan yeni sağın Latin Amerika'daki en temel adresi Bolsonaro olsa da Şili ve Arjantin gibi ülkelerde sağın içindeki yeni güçler, geleneksel muhafazakârları yeni sağa yaklaştırmaya çalışıyor (Urbina, 2020: 293). Bu ideoloji içerisinde sözde 'değerler meselesi' öne çıkıyor ve aile, vatan, görev, düzen ve ataerki gibi geleneksel değerlerin ne pahasına olursa olsun savunulması gerektiği yönünde milliyetçi, ırkçı, kutuplaştırıcı ve cinsiyetçi söylemler üretiliyor. Kadınlar ve LGBTİQ+ bireyler bu tarz söylemlerin tam hedefinde yer alıyor.¹⁹ Üstelik sadece muhafazakâr Katolikler değil son dönemde giderek güçlenen Evanjelikler de siyasette bu yönde güçlü bir pozisyon alıyorlar. Feministleri geleneksel değerlerin en büyük düşmanı ilan eden 'toplumsal cinsiyet ideolojisiyle mücadele' söylemi, kürtaj ve eşcinsel evliliği gibi temel hak ve özgürlükleri savunan kesimleri marjinalize etmek ve ötekileştirmek için kullanılıyor. Batı'dan ihraç bir ideoloji olarak sunulan ve küresel komplo teorileri ile sürekli olarak çarpıtılan toplumsal cinsiyet, bu yüzden dünya genelinde merkezî bir mücadele alanı haline gelmiş durumda.

2019 protestoları, işte bu sürece karşın bölgede sağa dönüşün kalıcı olmayacağını ortaya koydu ve solun yeniden yükselmesi için önemli bir alan

açtı. Kadın hareketlerinin askerî diktatörlüklere karşı geliştirdikleri direniş, tabandan örgütlenmelerin süregelmesi için gerekli altyapıyı oluşturmuş ve böylelikle toplumsal dönüşümü mümkün kılacak kolektif bir mücadele imkânı doğmuştu. Kadına yönelik şiddeti protesto eden eylemlerden kürtaj hakkı mücadelesine ve otoriter yönetimlere direnişe uzanan süreçte kadınlar, erkeklerin egemenliğindeki alanlara girmekle kalmadılar, katıldıkları her alanı toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik adımlarla dönüştürmeye çalıştılar. Bu çaba, en temelinde, otoriter rejimlerin dayandığı ana zeminlerden biri olan patriyarkayı yıkmaya yönelikti.

Sonuç

Feminist mücadele hem siyasal kurumları hem de iktidarın kamusal alanlarını dönüştürmeyi hedefleyen çok katmanlı siyasal pratikler içermektedir. Latin Amerika, feministlerin hem kaynaklarını mobilize etmek ve kurumsallaşmak hem de kolektif kimlik inşa etmek ve kamusal alanları dönüştürmek için geliştirdikleri stratejileri incelemeye elverişli bir çalışma alanı sunmaktadır. Makalede Latin Amerikalı feministlerin devleti ve toplumu aynı anda dönüştürecek hegemonik bir politika gütmelerini mümkün kılan tarihsel koşullar incelenmiş ve bu koşullar, günümüzde otoriter yönetimlere karşı mücadelede kadınları öne çıkaran güncel dinamiklerle ilişkilendirilmiştir. Buna göre, kadınların askerî diktatörlüklere karşı verdikleri mücadele birçok açıdan günümüzdeki kadın hareketleri için önemli bir altyapı oluşturmuştur.

Latin Amerika'da 1970'ler ve 1980'lerde askerî rejimlere karşı gelişen sol mücadelede kadınların edindikleri deneyim, feminist bilincin şekillenmesine nasıl katkıda bulunduysa bugün de kadın hareketleri bölge genelinde otoriter yönetimlere karşı direnişin örgütlenmesinde ve solun yeniden yükselmesinde etkin rol oynamıştır. Ancak bu karşılıklı etkileşim, feminizmin her zaman sol siyasete ivme kazandıracağı, solcu iktidarların da daima kadın hareketini destekleyeceği anlamına gelmez. Aksine güncel Latin Amerika siyaseti, feministlerle Pembe Dalga solcularının çatıştığı örneklerle doludur (Friedman, 2018; Kampwirth, 2011). Yine de Latin Amerikalı feministlerin çoğu, kendi mücadelelerinin emperyalizme karşı mücadelenin bir parçası olduğunu düşünmüştür (Sternbach vd., 1992: 213). Bunda üç yüz yılı aşkın sömürgecilik döneminin mirasından dolayı feminist mücadelenin her zaman sömürgecilik sonrası (postkolonyal) bir bağlamda gerçekleşmiş olmasının payı büyüktür. Bu bağlam, Latin Amerika'daki kadın hareketine kendine özgü bir dinamik kazandırmıştır. Kadınların sol mücadele ve yerli hareketleri içinde edindikleri deneyim, onları demokratikleşme gibi önemli toplumsal dönüşüm süreçlerinde etkin aktörler olarak öne çıkarmıştır. Bununla birlikte, makalede gösterildiği

gibi, özellikle 1980'lerden itibaren kendilerini diğer toplumsal hareketlerden daha özerk bir biçimde konumlandırmak isteyen kadınlar, sömürgecilığe ve emperyalizme karşı mücadelenin kadınları kendiliğinden özgürleştirmeyeceğini dikkate alan bir feminist politika izlemiştir. Bu şekilde ayrışan *Políticas* ile *Feministas* geleneklerinin birbirinden kopmadan gelişmesini sağlayan ulusaşırı forumlar, Latin Amerika feminizmlerinin gelişim sürecinde yine kendine özgü bir dinamik olarak öne çıkmaktadır.

Söz konusu coğrafyadaki toplumsal hareketlerin en önemli ayırt edici özelliği, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet temelli eşitlik ve adalet mücadelelerinin birbiriyle sürekli ilişki içinde olmasıdır. Sömürgecilik döneminden itibaren bu mücadelelerin iç içe geçmiş olması, kadın hareketinin de 'kesişimsellik' kuramı temelinde gelişmesine imkân tanımıştır. *Ni Una Menos* örneğinde görüldüğü gibi, kadına şiddetin toplumsal adalet meselesi olarak ele alınması, feminizmin kürtaj yasaklarından devlet şiddetine, dış borçlardan piyasa ilişkilerine, LGBTIQ+ bireylere yönelik şiddetten göçmenlere yönelik şiddete kadar birçok mücadele alanına nüfuz etmesini sağlamıştır. Bu açıdan Latin Amerika'dan çıkarılacak en önemli ders, feministlerin, çeşitliliklerine rağmen birlikte hareket etmeyi sağlayacak bir zemin inşa etmedikçe etkin bir feminist politika yürütemeyecekleri ve kadın hareketinin toplumsal dönüşüm açısından en büyük potansiyelinin 2019 protestolarında olduğu gibi toplumsal muhalefetin yükselişiyle ortaya çıkacağıdır.

Latin Amerika'nın önde gelen feminist teorisyenlerden Isabel Largaía'ya göre, feminizm, 20. yüzyılın en önemli ve en uzun devrimiydi (Alıntılan: Vargas, 2018: 157). 21. yüzyılın neredeyse ilk çeyreğine gelmişken aynı şeyin 2000'li yıllar için de geçerli olacağını söyleyebilir miyiz? Bunun için belki çok erken ama içinde bulunduğumuz yüzyılda da feminizm, devrimci bir politik güç olarak yükselmeyi sürdürüyor. Latin Amerikalı feministler, Bozgan'ın (2020: 203) ifadesiyle "kadınlar ve devrim"den "kadınların devrimi"ne doğru yol alıyor. Akıntılarını takip ederek, çoğalarak ve çoğaltarak, birleşerek ve birleştirerek, takip ettikleri akıntılardan yeni dalgalar oluşturarak en uzun devrimi inşa etmeye devam ediyorlar.

Sonnotlar

1 Meryem Ana'yı rol model alan *marianismo*, kadınlığı 'fedakâr eş' ve annelikle özdeşleştiren ve Latin Amerika'da yerli kadınlara dayatılan Katolik Kilise merkezli bir kadınlık anlayışı olarak tanımlanabilir.

2 Modern feminizmin şekillendiği 20. yüzyıldan önce, özellikle de 18. ve 19. yüzyıllarda

yazılmış, güçlü kadın karakterler içeren ve kadına yönelik tahakküm biçimlerine meydan okuyan eserler profeminist olarak tanımlanmaktadır.

3 Şiirin ilk dörtlüğü şöyledir: *Kadınları yok yere suçlayan/ahmak erkekler/Görmezsiniz ki suçladığınız şeyin sebebi/bizzat sizsiniz (Hombres necios que acusáis/a la mujer sin razón/sin ver que sois la ocasión/de lo mismo que culpáis)*. (Gargallo, 2010a: 83), çeviri bana ait.

4 Garífuna halkı, 1797’de Britanya tarafından sürgün edilmelerinden bu yana Honduras, Belize, Guatemala ve Nikaragua’da yaşayan Afrika kökenli bir etnik azınlık grubudur. Güney Amerika yerlilerinin dillerinden Arawakan dil ailesine ait olan ve Avrupa dillerinin de etkisini taşıyan Garífuna dilini konuşurlar.

5 Venezuela ve Arjantin 1947’de, Şili 1949’da, Haiti 1950’de, Bolivya 1952’de, Meksika 1953’te, Honduras, Nikaragua ve Peru 1955’te, Kolombiya 1957’de, Paraguay ise 1961’de kadınlara oy hakkı tanıdı.

6 Latin Amerika’da kadınların gerilla hareketi içerisindeki rolü, başlı başına bir çalışma alanı olabilecek ölçüde önemli bir meseledir. Bu konuda önemli bir kaynak için bkz. (Kampwirth, 2002).

7 ‘Stream’, Türkçeye ‘akım’ olarak da çevrilebilir ancak Aksu Bora’nın önerdiği metaforla paralel olduğunu düşündüğüm için ‘akıntı’ çevirisini tercih ettim.

8 Benzer bir sınıflandırmayı Friedman (2010: 290) da yapar. Buna göre, Latin Amerika’da kadın hareketleri üç farklı biçim almıştır. Birincisi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele eden feminist hareketlerdir. İkincisi, otoriter rejimlere meydan okuyan ve insan hakları mücadelesine odaklanan kadınların hareketleridir. Üçüncüsü ise erkeklerin de yer aldığı ancak kadınların ana aktörler olarak yer aldığı hareketlerdir.

9 Bu noktada Molyneux’nun (1985) kadınların aktivizmi ile feminist aktivizm arasında yaptığı ayrımı dikkat çekmek faydalı olabilir. Buna göre ikisi arasındaki fark, pratik (kadınla ilgili) ile stratejik (feminist) talepler arasındaki ayrımda yatar. Örneğin, patriyarkal işbölümü çocuk bakımını kadınların üzerine yıktığı için kreşler kadınların pratik bir ihtiyacı olabilir. Diğer yandan kadınları çocuk doğurma sorumluluğundan kurtarmayı amaçlayan ‘gönüllü annelik’ ve kürtaja ücretsiz erişim hakkı stratejik taleplerdir. Bu taleplerde patriyarkal iş bölümüne meydan okuyan feminist bir duruş söz konusudur.

10 Bu noktada belirtmek gerekir ki Latin Amerika’da Soğuk Savaş boyunca askerî rejimlere karşı direnişte Kurtuluş Teolojisi’nin hâkim olduğu Katolik Kiliseleri önemli bir sığınak haline gelmiş, özellikle Şili ve Brezilya’da kilise taban cemaatleri içinde farklı sınıflardan kadınlar insan hakları mücadelesi temelinde bir araya gelmişti (Safa, 1990: 359). Bununla birlikte bu süreçte kadınların maneviyat arayışının bir ifadesi olarak ‘Kadınlar Kilisesi Hareketi’ ve ‘Feminist Teoloji’ de doğmuştu. Ayrıntı için bkz. Grey (2011).

11 Bununla birlikte üçüncü bir pozisyon yani orta yol olarak hem feminist bir harekette hem de siyasi bir partide aynı anda örgütlülükten yana olan ve kendilerini çifte militan olarak tanımlayanlar da vardı (Safa, 1990: 364).

12 Bu forumda, kürtajın yasallaşması için mücadele eden 28 Eylül Kampanyası'nın (*Campaña 28 Septiembre*) önerisiyle 28 Eylül, Latin Amerikalı ve Karayipli Kadınlar için Kürtaj Hakkı Günü ilan edildi. 2011'de ise Üreme Hakları için Küresel Kadın Ağı (*Women's Global Network for Reproductive Rights/WGNRR*) tarafından aynı gün, uluslararası eylem günü olarak belirlendi. 28 Eylül, Brezilya'da köleliğin kaldırılması sürecinde, 1871'de Rio Branco Yasası olarak da bilinen Özgür Rahim Yasası'nın (*Lei do Ventre Livre*) çıktığı gündür. Buna göre köle kadınların çocukları bundan sonra özgür olarak doğacaktır. Hem kürtajın yasallaşması hem de köleliğin sona ermesi için mücadele eden kadınlar, bu yasanın çıkmasında etkili olmuştur.

13 *Karşılaşmaların* altıncısı 1993'te El Salvador'da, yedincisi 1996'da Şili'de, sekizincisi 1999'da Dominik Cumhuriyeti'nde, dokuzuncusu 2002'de Kosta Rika'da, onuncusu 2005'te Brezilya'da, on birincisi 2009'da Meksika'da, on ikincisi 2011'de Kolombiya'da, on üçüncüsü 2014'te Peru'da ve on dördüncüsü 2017'de Uruguay'da düzenlendi. 2020'de El Salvador'da düzenlenmesi planlanan on beşinci *karşılaşma*, pandemiden dolayı ertelendi.

14 Kürtajın yasallaştığı ilk Latin Amerika ülkesi Küba'ydı. Küba'da ilk kürtaj yasası 1936'da kabul edilmiş, tecavüz ve kadın hayatını kurtarma gereği gibi durumlarda kürtaj yasallaşmıştı. Ancak kürtajın kadının isteğine bağlı olması ve herkes için ücretsiz hale getirilmesi, devrimden sonra, 1965'te gerçekleşti. Bununla birlikte 2012'de Uruguay'da, 2020'de Arjantin'de, 2021'de Mexico City'nin yer aldığı Federal Bölge eyaletinde ve son olarak 2022'de Kolombiya'da kürtaj tamamen yasal hale geldi.

15 2017'de *Ni Una Menos*'un resmi internet sitesi "*Ni Una Menos Por Aborto Inseguro*" (*Güvenli Olmayan Kürtaj Yüzünden Bir Kadın Daha Eksilmeyeceğiz*) sloganı ile iki hareket arasındaki bağı resmileştirdi.

16 Özellikle lise öğrencilerinin eylemlerde aktif rol oynamaları dikkat çekiciydi.

17 "*Pañuelazo*" kavramı, İspanyolcada "bandana" anlamına gelen "pañuelo" kelimesinden türetilmiştir. "Bandana eylemleri/isyanları" anlamına gelen bu kavram, Yeşil Dalga hareketinin protesto eylemlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Kongre binasının önündeki ilk "*pañuelazo federal*" 19 Şubat 2018'de gerçekleşmiş, "El 19F" olarak da anılan 19 Şubat, Arjantin'de "Yasal Kürtaj için Yeşil Eylem Günü" (*Día de Acción Verde por el Aborto Legal*) ilan edilmiştir.

18 Bu konuda önemli bir kaynak: Yeğen, 2020.

19 Brezilya'da 2018'de gerçekleşen Marielle Franco suikastı, bunun en önemli örneklerinden biridir. Siyah ve eşcinsel bir kadın olan, Sosyalizm ve Özgürlük Partisi

(PSOL) Belediye Meclisi üyesi Marielle Franco, tam da Bolsonaro'nun nefret söylemlerinin hedefinde yer alıyordu. Bolsonaro'nun oğlunun Franco'nun katil zanlısıyla fotoğrafları ortaya çıktıysa da cinayet faili meçhul olarak kaldı. Bugün suikastı aydınlatmak için önemli bir toplumsal adalet mücadelesi veriliyor.

Kaynakça

Agosin M (1989). Şilili Kadınlar: Politika ve Toplum, 1971-1984. İçinde: Ü Cizre ve S Üşür (der), *Latin Amerika'da Askeri Diktatörlük ve Kadın*, İstanbul: Belge Yayınları, 114-138.

Alvarez S E (1998). Latin American Feminisms "Go Global": Trends of the 1990s and Challenges for the New Millennium. İçinde: S E Alvarez ve E Dagnino ve A Escobar (der), *Cultures of Politics, Politics of Cultures: Re visioning Latin American Social Movements*, Boulder: Westview Press, 293-324.

Alvarez S E (2000). Translating the Global Effects of Transnational Organizing on Latin American Feminist Discourses and Practices. *Meridians: A Journal of Feminisms, Race, Transnationalism*, 1 (1): 29-67.

Alvarez S E ve Friedman E ve Beckman E ve Blackwell M ve Chinchilla N S ve Lebon N ve Navaro M ve Ríos Tobar M (2003). Encountering Latin America and Caribbean Feminisms. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(2): 537-579.

Arslanalp M (2022). Tarihsel ve güncel örnekler ışığında Latin Amerika'da toplumsal hareketlerin sol partilerle etkileşimi. *Toplum ve Bilim*, 160: 174-197.

Baldez L (2012). Gender. İçinde: P Kingstone ve D J Yashar (der), *Routledge Handbook of Latin American Politics*, New York & London: Routledge, 319-332.

Boldt K ve White T (2011). Chilean women and democratization: Entering politics through resistance as Arpilleristas. *Asian Journal of Latin American Studies*, 24(2): 27-44.

Bora A (2020). Feminizmin "Dalgaları". İçinde: F Saygılıgil ve N Berber (der), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 10: Feminizm*, İstanbul: İletişim, 506- 511.

Bozgan D (2020). Kadınlar ve Devrimden Kadınların Devrimine: Latin Amerika'da Kadınların Gündemi. İçinde: E Akgemci ve K Ateş (der), *Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür*, İstanbul: İletişim, 203-217.

Campos Carr I (1984). Second Feminist Conference of Latin America and the Caribbean: Two Reports. *Women's studies international*, 3: 26-29.

Carranca A (2018). The Women-Led Opposition to Brazil's Far-Right Leader. *The Atlantic*, 2 Kasım, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/11/brazil-women-bolsonaro-haddad-election/574792/> (Erişim: 09.09.2022).

Chen Y Z (2004). De los encuentros feministas a las campañas transnacionales: surgimiento y desarrollo de los movimientos transnacionales de mujeres en América Latina. *Revista de Estudios de Género: La ventana*, 20: 267-292.

Cortés C P (2014). Dos aplicaciones del modelo melodramático: Manuela Sáenz y Leona Vicario en el imaginario contemporáneo sobre las independencias. *Letras de Hoje*, 49(4): 414-423.

Daby M ve Moseley M W (2021). Feminist mobilization and the abortion debate in Latin America: Lessons from Argentina. *Politics & Gender*, 18: 359–393.

Daşlı G ve Alıcı N ve Figueras J P (2018). *Barış ve Toplumsal Cinsiyet: Kolombiya Barış Süreci*, Ankara: Demos Yayınları.

Di Marco G (2010). Los movimientos de mujeres en la Argentina y la emergencia del pueblo feminista. *La Aljaba*, 2 (XIV): 51-67.

Federici S (2020). *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim*, çev. B Tanrısever vd., İstanbul: Otonom.

Finzer E (2015). Mother Earth, Earth Mother: Gabriela Mistral as an Early Ecofeminist. *Hispania*, 98(2): 243-251.

Franceschet S (2003). “State Feminism” and Women’s Movements: The Impact of Chile’s Servicio Nacional de la Mujer on Women’s Activism. *Latin American Research Review*, 38(1): 9-40.

Friedman E J (1998). Paradoxes of Gendered Political Opportunity in the Venezuelan Transition to Democracy. *Latin American Research Review*, 33(3): 87-135.

Friedman E J (2010). Seeking rights from the left: Gender and sexuality in Latin America. İçinde: A. Barsu (der) *Women’s Movements in the Global Era*, Routledge, 265-298.

Friedman E J (der). (2018). *Seeking rights from the left: gender, sexuality, and the Latin American pink tide*, Duke University Press.

Gaido D ve Frenca C (2018). “A Clean Break”: Clara Zetkin, the Socialist Women’s Movement, and Feminism. *International Critical Thought*, 8(2): 277-303.

Gargallo F (2004). *Las ideas feministas latinoamericanas*, Mexico City: Universidad de la Ciudad de México.

Gargallo F (2009). El feminismo y su instrumentalización como fenómeno de mestizaje en nuestra América. *Revista Venezolana de Estudios de la Mujer*, 14(33): 27-36.

Gargallo F (2010a). *Antología del pensamiento feminista nuestroamericano: tomo 1 del anhelo a la emancipación*. Venezuela: Biblioteca Ayacucho.

Gargallo F (2010b). *Antología del pensamiento feminista nuestroamericano: tomo 2*

movimiento de liberación de las mujeres. Venezuela: Biblioteca Ayacucho.

Grey M (2011). Feminist Teoloji: Eleştirel Bir Kurtuluş Teolojisi. İçinde: C Rowland (der), *Kurtuluş Teolojisi*, İstanbul: Ayrıntı, 107-125.

Gülçiçek D (2022). Feminist Tarih ile İlişkilenmek: Dönemler, Tanımlar, Eklemeler. İçinde: D Gülçiçek ve E Erdoğan (der), *Feminist Eleştiri: Arayışlar ve Müzakereler*, İstanbul: Metis, 105-125.

Haas L (2010). *Feminist Policymaking in Chile*. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press.

Heep, H (2014). Catholicism and Machismo: The Impact of Religion on Hispanic Gender Identity. *Cultural and Religious Studies*, 2(2): 100-108.

Horton L (2015). Women's Movements in Latin America. İçinde: *Handbook of Social Movements Across Latin America*, P. Almeida ve A. Cordero Ulate (der), Springer: 79-87.

Jaquette J S (der.) (2009). *Feminist agendas and democracy in Latin America*. Duke University Press.

Kampwirth K (2002). *Women and Guerrilla Movements: Nicaragua, El Salvador, Chiapas, Cuba*, Pennsylvania State University Press, University Park.

Kampwirth K (2011). *Latin America's New Left and the Politics of Gender*, New York: Springer.

Kirkwood J (1985). Feministas y políticas. *Nueva Sociedad*, 78: 62-70.

Kirkwood J (1986). *Ser política en Chile: Las feministas y los partidos*, Santiago de Chile: FLASCO.

Lavrin A (2008). Feminist Encounters of Latin American and Caribbean Women. İçinde: B G Smith (der), *The Oxford Encyclopedia of Women in World History Volume 2*, Oxford: Oxford University Press, 300-301.

Macías A (1978). Felipe Carrillo Puerto and women's liberation in Mexico. İçinde: A Lavrin (der), *Latin American women: historical perspectives*, Greenwood Publishing Group, 286-301.

Maier E ve Lebon N (2010). *Women's activism in Latin America and the Caribbean: engendering social justice, democratizing citizenship*. Rutgers University Press.

Miller F (1991). *Latin American women and the search for social justice*, Hanover, N. H., University Press of New England.

Molyneux M (1985). Mobilization Without Emancipation? Women's Interests, the State, and Revolution in Nicaragua. *Feminist Studies*, 11: 227-54.

Nowell C (2019). Argentina's Ni Una Menos turns focus to economic crisis, abortion. *Al Jazeera*, 3 Haziran, <https://www.aljazeera.com/economy/2019/6/3/argentinas-ni-una-menos-turns-focus-to-economic-crisis-abortion> (Erişim: 09.09.2022).

Reyes-Housholder C ve Roque B (2019). Chile 2018: Desafíos al Poder de Género desde la Calle hasta La Moneda. *Revista de Ciencia Política*, 39(2): 191-215.

Ríos-Tobar M (2005). Chilean Feminism(s) in the 1990s: Paradoxes of an Unfinished Transition. İçinde: J Howell ve D Mulligan (der), *Gender and Civil Society: Transcending Boundaries*, New York: Routledge, 139-162.

Rivera-Berruz S (2018). Latin American Feminism. İçinde: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. N Zalta (der), Stanford, CA: Metaphysics Research Lab, Stanford University.

Safa H I (1990). Women's Social Movements in Latin America. *Gender and Society*, 4(3): 354-369.

Schild V (1998). New Subjects of Rights? Women's Movements and the Construction of Citizenship in the 'New Democracies'. İçinde: S Alvarez ve E Dagnino ve A Escobar (der), *Culture of Politics, Politics of Cultures: Re-visioning Latin American Social Movements*, Boulder: Westview, 93-117.

Shayne J (2007). Feminist Activism in Latin America. İçinde: *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, G Ritzer (der), Blackwell Publishing, 1685-1689.

Shayne J (2004). *The Revolution Question: Feminisms in El Salvador, Chile, and Cuba*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Sternbach N S vd. (1992). Feminisms in Latin America: From Bogota to San Bernardo. İçinde: A Escobar ve S E Alvarez (der), *The Making of Social Movements in Latin America: Identity, Strategy, and Democracy*. New York: Routledge, 207-239.

Susskind Y (2019). Opinion: Women are behind the most successful uprisings of 2019. Here's why. *Los Angeles Times*, 26 Aralık, <https://www.latimes.com/opinion/story/2019-12-26/women-lead-uprisings-2019> (Erişim: 09.09.2022).

Tekeli Ş (1988). Proleterin Proleteri: Flora Tristan. İçinde: *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Tarihi Ansiklopedisi Cilt 1*, İstanbul: İletişim, 90-91.

Tesoriero V (2020). La Marea Verde como nuevo actor político: Cambios en el movimiento feminista argentino. *Plaza Pública: Revista de Trabajo Social*, (22): 101-107.

Urbina M L (2020). Pembe Dalga Sonrası Dönemde Yeni Latin Amerika Sağı. İçinde: E Akgemci ve K Ateş (der), *Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür*, İstanbul: İletişim, 291-302.

Utar, S (2020). Umudun ve İsyanın Coğrafyasında Tarihi Sokakta Yapanlar: Latin

Amerika'da Toplumsal Hareketler. İçinde: E Akgemci ve K Ateş (der), *Dünyanın Ters Köşesi Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür*, İstanbul: İletişim, 173-186.

Vargas V (1991). The Women's Movement in Peru: Streams, Spaces and Knots. *Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe/European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 7-50.

Vargas V (1992). The Feminist Movement in Latin America: Between Hope and Disenchantment. *Development and Change*, 23(3): 195-214.

Vargas V (2018). Küresel Adalet, Demokrasi ve Latin Amerika'da Kadın Hareketi. İçinde: *Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları*, Heinrich Böll Stiftung Derneği Bildiri Kitabı, İstanbul, 150-161.

Vaughan M K (1975). Education and class in the Mexican Revolution. *Latin American Perspectives*, 2(2): 17-33.

Waylen G (1994). Women and Democratization: Conceptualizing Gender Relations in Transition Politics. *World Politics*, 46(3): 327-54.

Yeğen O (2020). Şili'de Yeni Anayasa Yapma Deneyimi. *Toplum ve Bilim*, 160: 198-220.